

Міністерство освіти і науки України

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

БІЛЕЦЬКА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК [37(73)+811(07)](043)

**ПОЛІКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ
У СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ США**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Побірченко Наталія Семенівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Локшина Олена Ігорівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
завідувач лабораторії порівняльної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Кузнєцова Олена Юрївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри іноземних мов;

доктор педагогічних наук, доцент
Шандрук Світлана Іванівна,
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
доцент кафедри англійської філології.

Захист відбудеться 22 жовтня 2014 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2).

Автореферат розіслано « ____ » _____ 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Коляда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процеси глобалізації, інформатизації, посилення взаємодії і взаємозалежності країн і народів з метою взаємозбагачення культур, що стали прикметною ознакою розвитку сучасного суспільства, спонукають до підготовки покоління, здатного до співжиття з іншими людьми і соціальними групами. Актуалізується усвідомлення того, що розв'язання проблем співіснування у глобалізованому світі залежить від полікультурної освіти, яка дає змогу людині набути навичок толерантного ставлення до досвіду інших культур.

У результаті демократичних перетворень в Україні можна помітити дві домінуючі тенденції: з одного боку, відродження національної самосвідомості, української культури і мови, а з іншого – прагнення до інтеграції у світове товариство, що передбачає орієнтацію на інтеркультурну освіту.

Високорозвинені країни світу з метою створення толерантного співтовариства визначили ряд завдань у всьому комплексі політичних, економічних, соціальних, культурних питань, у тому числі й у галузі освіти. Одним із пріоритетних напрямів визначили створення спільного мовного простору, що зумовило велику увагу офіційних та громадських міждержавних і національних організацій та об'єднань до розв'язання проблеми навчання мов на всіх рівнях освіти, реалізації полікультурного підходу, в основу якого поклали формування у молоді готовності до практичного використання мови в міжнародному та міжетнічному спілкуванні. Мова не може вивчатися без виявлення особливостей культури народу, який нею розмовляє. Вона відображає не лише фрагмент реальної дійсності, даний етнічній спільноті, а й образ життя, світобачення, національний характер, систему цінностей, менталітет народу, його суспільну самосвідомість у цілому. Слід зазначити, що культуру народу також неможливо комплексно досліджувати без вивчення тієї мови, якою розмовляє цей народ. Тобто мова не існує поза культурою, взаємовплив мови і культури є, дійсно, комплексним.

Цілком зрозуміло, чому на 32-й Генеральній конференції ЮНЕСКО у Парижі (1998) під час круглого столу міністрів освіти країн світу на тему “Сприяння якості освіти” наголошувалося, що не може бути якісної освіти, якщо вона не дає знання, окрім державної, рідної мови, ще однієї-двох мов, насамперед найпоширеніших у світі. Це потрібно для ефективного і динамічного освоєння всього нового в науці, техніці, технологіях, що розвиваються в різних країнах.

Освітні реформи, що відбуваються в Україні і пов'язані з реалізацією Національної доктрини розвитку освіти, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Закону “Про загальну середню освіту”, Концепції розвитку загальної середньої освіти та інших нормативних документів, є супутніми до світових реорганізацій в освіті та передбачають переосмислення вітчизняного досвіду, зокрема щодо мовної підготовки у навчальних закладах. Інтеграційні тенденції в освіті спонукають фахівців до вивчення та адаптації позитивного зарубіжного освітнього досвіду, в якому особливий акцент робиться на формуванні багатомовності, освоєнні сучасних іноземних мов.

Отже, важливими чинниками, які актуалізували наукові пошуки в галузі полікультурної освіти та вивчення зарубіжного досвіду іншомовної підготовки особистості виступають такі: розширення зв'язків між державами, посилення

процесів глобалізації, інтернаціоналізації, глибоке осмислення феномену культури як явища, що пронизує всі сфери соціального буття, процес полілогу і взаємовпливу світових та локальних культур, посилення інтеграційних процесів у науці.

Досвід США є корисним для вітчизняної практики з таких очевидних причин: по-перше, як і Сполучені Штати Америки, Україна є полікультурною державою, що визначає особливості мовної політики. Інша причина полягає у тому, що США тривалий час акумулювали передовий світовий досвід у сфері освіти, пристосовуючи його до потреб свого суспільства. До того ж, на початку нового тисячоліття культурне розмаїття стало базовою цінністю американського суспільства, коли освіта спрямована на розвиток особистості з творчим критичним мисленням, культурною компетентністю, соціальним і глобальним баченням.

Полікультурна освіта, що стала частиною освітньої політики США, входить до переліку урядових цілей і програм у галузі освіти (Акт про білінгвальну освіту (1968), Акт про освіту для дітей з альтернативним розвитком (1975), законів: “Америка створює можливості значного підвищення якості технології, освіти та науки” (2007), “Відновлення та реінвестування Америки” (2009), “Охорона здоров’я та регулювання освіти” (2010) та ін.).

Упродовж останніх десятиріч навчання іноземних мов у США характеризувалося впровадженням різноманітних організаційних форм, методів та педагогічних технологій, на які варто звернути увагу, вдосконалюючи вітчизняну іншомовну підготовку в умовах полікультурного середовища. Отже, американський досвід у цій галузі заслуговує на уважне вивчення та ретельний аналіз.

Потрібно зазначити, що предметом аналізу науковців, як показало вивчення вітчизняних досліджень, обирався широкий спектр теоретичних і практичних проблем зарубіжної педагогіки, в тому числі й американської.

У низці робіт українських і російських науковців зосереджується увага на характеристиці філософських та ідеологічних основ сучасних освітніх реформ у розвинених країнах, особливостей розробки і здійснення національної та полікультурної освітньої політики (Н. Абашкіна, В. Андрущенко, А. Валицька, В. Жуковський, І. Зязюн, Т. Кошманова, М. Красовицький, В. Кузь, Н. Лавриченко, М. Лещенко, А. Ліферов, О. Локшина, В. Лутай, З. Малькова, В. Мітіна, Н. Побірченко, Л. Пуховська, О. Романовський, О. Сухомлинська та ін.).

На сьогодні в Україні здійснені фундаментальні дисертаційні дослідження, присвячені питанням шкільної освіти та виховання у США. До них ми відносимо праці О. Безлюдного, Я. Бельмаз, М. Бойченко, Р. Беланової, І. Ветрової, І. Гушлевської, Л. Довгань, В. Жуковського, О. Заболотної, Т. Кошманової, О. Літвінова, Т. Ліхневської, Н. Пацевко, А. Сбруєвої, Н. Теличко, Н. Чорної, С. Шумаєвої, М. Шутової, Л. Яворської та ін.

Значний внесок у дослідження загальних тенденцій полікультурної освіти у Сполучених Штатах Америки зробили О. Гаганова, О. Джуринський, Г. Дмитрієв, З. Малькова та ін. Також заслуговують на увагу праці, в яких аналізуються концепції полікультурної освіти, розроблені американськими науковцями (М. Воловікова, С. Наушабаєва та ін.).

У контексті нашого дослідження інтерес становлять праці, предметом яких є вивчення шляхів реформування педагогічної освіти та професійного розвитку

вчителів у США. Цим проблемам присвячені наукові розвідки Т. Вакуленко, О. Глузмана, Ю. Кіщенко, Т. Кошманової, С. Шандрук та ін.

У працях І. Бондаренко, О. Кузнєцової, О. Першукової, В. Сімкін, Г. Степенко, М. Тадєєвої та інших були досліджені деякі питання навчання іноземних мов відповідно до вимоги створення єдиної багатомовної багатонаціональної Європи з наголосом на полікультурному компоненті змісту навчання іноземних мов. Роботи Є. Спіцина, І. Тараненко, С. Толмачевої, О. Шерстюк пропонують типологію двомовного навчання, подають дані про структуру лінгвістичної освіти та розглядають сучасні підходи до викладання іноземних мов і досвід їх вивчення у школах країн Європи.

У працях, присвячених системам освіти зарубіжних країн, знаходимо висвітлення окремих питань методології, організації, структури, змісту, контролю в навчанні іноземних мов. Так, О. Акатсьєв, П. Велянін, Н. Гусейнова, М. Нікітін, М. Шутова у комплексі складових змісту освіти в середніх навчальних закладах США розглянули мету, завдання, вимоги до навчальних курсів іноземних мов.

У США система освіти ґрунтовно проаналізована у працях І. Ауербаха, Дж. Барроу, Дж. Бен-Девіда, Дж. Бічампа, Дж. Брофі, Дж. Брубахера, О. Оришкевича, Г. Перкінсона, Ч. Пінга, П. Сеттлера, Р. Сторра, Г. Флендерса, Д. Хеннінгса та ін.

Американські науковці також приділяли увагу окремим аспектам мовної підготовки. Так, Е. Зейдель, О. Оришкевич, У. Чайлдерс розглянули стан викладання деяких іноземних мов у певний історичний період у США. Б. Блум, Н. Граунлунд, Дж. Келлер висвітлили питання розробки курикулуму, а К. Брумфіт, Д. Ньюан, У. Разерфорд, Д. Уілкінз та М. Фіночіаро – питання розробки навчальних програм мовних курсів. Проблеми мотивації до навчання, у тому числі до вивчення іноземної мови, розглянуті у працях П. Блуменфельда, К. Вентзеля, К. Двека, Е. Деці, К. Еймса, І. Леггета, М. Майєра, Г. Маршалл, А. Маслоу, П. Райана, Т. Урдана, М. Форда та ін. Такі науковці, як Р. Оксфорд, Дж. Ричардс, Т. Роджерс, Г. Стерн, торкаються теоретичних основ викладання мови; І. Вароніс, С. Гасс, Р. Елліс, С. Лепкін, М. Лонг, М. Свейн розглядають у своїх дослідженнях використання стратегій навчання мови.

Значним джерелом дослідження слугували праці Г. Перкінсона, який висвітлює концепції критичної педагогіки; Н. Хомські – як узагальнення біхевіористичної концепції мовної освіти; Дж. Барроу, В. Гамільтона, в працях яких розкриті особливості когнітивного підходу до вивчення мови. Особливості комунікативного підходу до вивчення мови висвітлено Дж. Горхемом, Т. Гаррісом, Р. Макінтайром та іншими дослідниками. На окрему увагу заслуговують праці І. Ауербаха, Б. Волласа, Г. Імхоффа, Р. Оксфорд, Д. Уілкінза, в яких простежуються питання викладання англійської мови як іноземної та англійської мови для спеціального використання.

Вивчення вітчизняних науково-педагогічних праць, присвячених системі освіти у США, полікультурній освіті та особливостям її реалізації у шкільній практиці цієї країни через навчання іноземних мов, показало, що цілісного дослідження, яке узагальнило б і систематизувало американський досвід розвитку мовної освіти на різних освітніх рівнях під кутом зору його практичної цінності і доцільності використання окремих ідей та практичних напрацювань не проводилось.

Це позбавляє сучасних дослідників можливості осмислити та використати позитивний досвід американських педагогів. Поза увагою дослідників залишається цілісне бачення проблеми полікультурної освіти в сукупності її цільових, змістових і процесуальних характеристик, які потребують уточнення, а також умови, принципи, шляхи здійснення іншомовної освіти на полікультурних засадах.

Тому, здійснювана в Україні робота щодо розробки стандартів, нових програм та методик для середньої загальноосвітньої та вищої школи, прагнення до їх узгодження, визначає важливість вивчення позитивного досвіду США у сфері полікультурної іншомовної освіти.

Таким чином, у сучасній педагогічній науці все більш гостро проявляються **суперечності** між:

– економічними та соціально-політичними вимогами суспільства до вдосконалення полікультурної мовної освіти в Україні і реальним станом вивчення та використання позитивного досвіду зарубіжних країн;

– розробками у вітчизняній науці окремих засад полікультурності, на яких базується іншомовна освіта у США, і відсутністю системного теоретичного і методологічного узагальнення змісту, засобів, форм і методів навчання іноземних мов у контексті полікультурності у цій країні;

– вагомістю практичної реалізації цього напрямку в США і відсутністю системних рекомендацій щодо інтеграції полікультурного компонента у процес іншомовної освіти, необхідності підвищення рівня мовної освіти, комунікативної компетентності громадян України.

Отже, актуальність дослідження і необхідність розв'язання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Полікультурні засади іншомовної освіти у середніх навчальних закладах США”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою комплексної теми Лабораторії педагогічної компаративістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини “Інноваційний потенціал порівняльно-педагогічних досліджень для розвитку освіти в Україні” (державний реєстраційний номер 0111U009200). Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 10 від 27 березня 2006 р.), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 9 від 28 листопада 2006 р.).

Мета дослідження полягає у цілісному системному обґрунтуванні полікультурних засад розвитку теорії та практики іншомовної освіти в середніх навчальних закладах США, визначенні шляхів використання позитивного американського досвіду у навчанні іноземних мов у шкільній системі освіти України в сучасних умовах.

Відповідно до теми та мети визначено такі **задачі дослідження**:

1. Визначити соціально-історичні передумови та обґрунтувати періодизацію становлення і розвитку іншомовної освіти у США.

2. Висвітлити еволюцію концепцій, теоретичних підходів до мовної освіти в Сполучених Штатах Америки (на матеріалі навчання іноземної мови).

3. Схарактеризувати полікультурність як провідний принцип мовної політики Сполучених Штатів Америки.

4. Розкрити мету, завдання, принципи та моделі двомовного навчання у США.

5. З'ясувати особливості стандартизації іншомовної освіти на федеральному та регіональному рівнях у Сполучених Штатах Америки.

6. Обґрунтувати класифікацію методів навчання іноземних мов у закладах середньої освіти США.

7. Виокремити організаційно-педагогічні основи професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у вищих навчальних закладах Сполучених Штатів Америки в контексті полікультурності.

8. Визначити провідні полікультурні тенденції вітчизняної іншомовної освіти та шляхи використання позитивного американського науково-практичного досвіду в Україні.

Об'єкт дослідження – іншомовна освіта у Сполучених Штатах Америки.

Предмет дослідження – теорія та практика мовної освіти у середніх навчальних закладах США на засадах полікультурності (на матеріалі навчання іноземної мови).

Концептуальні засади дослідження. Провідною концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що мовна освіта загалом, і навчання іноземної мови зокрема, становить визначний чинник формування особистості, котрий виконує комунікативно-навчальну, освітню, виховну та розвивальну функції. Як складова освітньої політики держави в межах гуманізації і гуманітаризації освітньої галузі вона є базовим компонентом середньої та вищої освіти особистості, який забезпечує опанування мов як засобів пізнання і розуміння навколишнього світу та спілкування завдяки формуванню комунікативної компетенції, що охоплює мовну, мовленнєву, соціокультурну компетенції, а історико-педагогічне вивчення розвитку навчання іноземних мов у середніх закладах освіти різних країн, у даному разі США, забезпечує цілісність дослідження і дає змістовну, культурологічну та прогностичну інформацію для визначення полікультурних тенденцій і шляхів удосконалення цієї освітньої галузі.

Концепція дослідження охоплює взаємопов'язані концепти, які сприяють реалізації провідної ідеї:

1. Методологічний концепт відображає взаємодію і взаємозв'язок між різними підходами до мовної освіти в напрямі навчання іноземних мов, положення про єдність мови і мислення, про мову як засіб спілкування, пізнання й відображення дійсності в людській свідомості. У його основі лежать такі підходи: 1) системний, що дає змогу з'ясувати і розкрити закономірності, зв'язки між окремими складовими мовної освіти як елементами системи, що функціонує і розвивається як складова змісту освіти у певних історико-політичних, економічних, соціокультурних умовах, виступаючи базовим компонентом освіти особистості на рівні середньої та вищої школи в сучасному світі; 2) культурологічний, який розкриває єдність загального та особливого, що дає змогу виділити спільні тенденції і національні особливості у вирішенні проблеми навчання іноземної мови при проведенні порівняльного дослідження, визначити національну та регіональну

специфіку історико-культурних взагалі та педагогічних традицій зокрема;
3) особистісно-діяльнісний, що забезпечує усвідомлення кожним, хто вивчає мову, себе як особистість, свою неповторну творчу індивідуальність.

2. Теоретичний концепт, який визначає базові концепції, теорії, ідеї, положення, дефініції, що зумовлюють розуміння сутності розвитку мовної освіти, специфічних завдань, принципів, структури, змісту, методів, прийомів навчання іноземної мови.

3. Технологічний концепт, що передбачає розвиток галузі з точки зору розробки змісту, форм, методів, засобів та технологій динамічного, ефективного навчального процесу під час вивчення іноземних мов.

Світові тенденції розвитку освіти засвідчують необхідність удосконалення зв'язків між школами і закладами освіти різних ланок. У Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року серед провідних шляхів реалізації неперервної освіти виділено забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян до можливого переходу на наступні ступені, що обґрунтовує важливість і доцільність вивчення розвитку мовної освіти на провідних ступеневих освітніх рівнях.

Як визначальний чинник впливу на реформування іншомовної освіти ми розглядаємо полікультурні тенденції, які простежуються у часово-просторовому вимірі, котрий розкриває вплив провідних ідей розвитку суспільства на спрямованість еволюції навчання іноземної мови і свідчить, що будь-який компонент освітньої системи країни (структурний, змістовий) набуває вирішення з огляду на певний історичний проміжок часу, в конкретному національному контексті, у певних соціополітичних умовах, в інтерактивному вимірі, що дає змогу узагальнити дані теоретичних досліджень і педагогічної практики з обґрунтуванням педагогічно ефективних шляхів організації навчання іноземної мови.

Методологічну основу дослідження становлять:

– ідеї *цілісного підходу* до розгляду педагогічних феноменів на кожній стадії їх становлення, що дозволяє розглядати полікультурну освіту як цілісний культурний феномен, встановити його взаємозв'язок з вивченням іноземних мов;

– *системний підхід*, специфікою якого в порівняльній педагогіці є вивчення будь-яких фактів і явищ в освіті у взаємозв'язку з іншими соціальними системами, що мають безпосередній вплив на освіту країни, отже, питання іншомовної освіти розглядаються у контексті з економічними, політичними, культурними, релігійними, демографічними проблемами американського суспільства;

– *культурологічний підхід* у порівняльній педагогіці характеризує прагнення дослідника до розуміння традицій іншомовної освіти в умовах іншої культури, що дає можливість розглядати навчання іноземних мов у США як феномен американської культури, в якій відображаються культурні цінності і традиції суспільства;

– *культурно-історичний цивілізаційний підхід*, який дає змогу всебічно пояснити процеси, що відбуваються в іншомовній освіті США як полікультурному феномені і засобі розвитку американського суспільства, уточнити полікультурні засади у вивченні іноземних мов, розглядати іншомовну освіту в контексті історико-педагогічного процесу;

– *аксіологічний підхід* допомагає утвердити вивчення іноземних мов як гуманістичну цінність полікультурної освіти, роль мови і мовної освіти як визначального чинника формування особистості та розвитку її сутнісних сил, як засобу формування міжнаціональної культури;

– *діалогічний підхід* дає змогу розглядати іншомовну освіту як діалог між традиціями і цінностями різних світових та локальних культур, вектор розвитку яких зорієнтований на виховання людини, здатної до самостійного самовизначення в динамічному швидкозмінному світі;

– *історико-логічний підхід*, що дає можливість проаналізувати попередні ідеї та концепції американських учених з питань розвитку іншомовної освіти на засадах полікультурності з погляду сучасності;

– *вертикальний та горизонтальний підходи* забезпечують можливість більш глибоко і діалектично охарактеризувати історію і сучасний стан іншомовної освіти в США, оскільки, з одного боку, вона розглядається у часі, в різні історичні періоди (починаючи з ранніх досліджень кінця XVI століття до нашого часу), а з іншого – здійснюється порівняльний аналіз іншомовної освіти в США та Україні в рамках одного історичного періоду (кінець XX – початок XXI століття).

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення методології порівняльної педагогіки (Б. Вульфсон, О. Джуринський, Н. Лавриченко, О. Локшина, Н. Побірченко, Л. Пуховська, О. Сухомлинська); концепції розвитку освіти, виховання, навчання в сучасних умовах (А. Алексюк, В. Андрущенко, Д. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кузь, В. Лутай); організації навчального процесу у середніх та вищих закладах освіти (Н. Бібік, В. Бондар, М. Бурда, М. Євтух, В. Лозова, О. Пехота, О. Савченко, Г. Троцько); досліджень зарубіжної педагогічної думки та практичної діяльності навчальних закладів різних освітніх рівнів (А. Барбарига, В. Кемінь, І. Марцинковський, А. Сбруєва, С. Шандрук); вивчення різних аспектів сучасних педагогічних технологій (В. Беспалько, Т. Дмитренко, В. Євдокимов, І. Прокопенко, Г. Селевко); лінгводидактичних та психологічних праць з методології і практики навчання іноземних мов (В. Аракін, Б. Беляєв, А. Бердичевський, М. Вайсбруд, І. Зимня, В. Краєвський, Р. Мільруд, С. Ніколаєва, Є. Пассов, Л. Пелепейченко, О. Петрашук, Т. Петрова, Н. Скляренко); законодавчі акти та концепції з проблем гуманізації і гуманітаризації освіти та значення мови у цьому процесі; положення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

Відповідно до поставлених задач використано комплекс **методів дослідження**:

– *загальнонаукових* – аналіз (історіографічний, порівняльний, ретроспективний), синтез, абстрагування, узагальнення, аналогія для розгляду розвитку історії становлення та теоретичних питань мовної освіти і практики навчання іноземних мов у США у визначений для дослідження період;

– *предметно-хронологічної ретроспекції*, що сприяв виявленню тенденцій розвитку, дав змогу простежити зміни в теорії та практиці мовної освіти на різних освітніх рівнях і виявити рушійні сили процесу;

– *порівняльно-історичний метод* – дав змогу порівняти соціально-педагогічні явища і погляди, виявляючи в них схоже й відмінне;

– *структурний*, що забезпечив розгляд педагогічного процесу на основі

системотвірних компонентів теорії і практики навчання іноземних мов;

– *прогностичний* – дав змогу не тільки визначити позитивний американський досвід іншомовної освіти, а й виявити можливості його застосування в Україні.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ – початок ХХІ століття. *Нижня межа* визначається масштабними освітніми реформами шкільної і вищої освіти, що сприяли демократизації освіти, перегляду теоретичних освітніх настанов, змістовній трансформації навчальних планів і програм, включення іноземних мов у зміст шкільної освіти (прийняття Законів “Про початкову і середню освіту”, “Про вищу освіту” в 1965 році). Окрім того, розвиток освітніх процесів у США в цей період на національному і міжнародному рівнях привів до переходу від міжкультурної до полікультурної парадигми вивчення іноземних мов, оскільки проблеми навчання і виховання розглядаються не тільки у взаємозв’язку з етнічними і культурними питаннями, а в більш широкому контексті – з урахуванням економічних, політичних, релігійних, соціальних відмінностей членів американського суспільства. Це потребувало забезпечення наступності змісту та координації іншомовної підготовки громадян на різних рівнях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян до можливого переходу на наступні рівні та обґрунтовують важливість і доцільність вивчення розвитку мовної освіти на провідних освітніх рівнях.

Верхня хронологічна межа обумовлена сучасними досягненнями США у сфері реформування стандартів освіти, впровадженням інноваційних технологій, посиленням фінансування у галузі освіти, підвищенням вимог до мовної підготовки учнів та майбутніх педагогів на засадах полікультурності, що відображено в законодавчих документах США: “Жодної дитини поза увагою” (2001), “Америка створює можливості значного підвищення якості технології, освіти і науки” (2007), “Відновлення та реінвестування Америки” (2009), “Охорона здоров’я та регулювання освіти” (2010) та ін.

Джерельну базу дослідження становлять фундаментальні наукові праці вітчизняних та американських учених з філософії, соціології, теорії та історії освіти, питань іншомовної та полікультурної освіти; енциклопедичні видання США та України, матеріали національних та міжнародних організацій з питань освіти.

При написанні дисертації, зокрема, були використані: офіційні документи, що стосуються освітніх реформ у США, в тому числі кодекси законів про освіту, директивні та нормативні акти уряду країни та окремих штатів, що стали предметом дослідження, доповіді та рішення парламентських комісій з питань освітньої політики тощо; національні стандарти, навчальні плани і програми, статистичні матеріали, що відображають зміст курикулуму, основні показники діяльності освітніх систем на регіональному та національному рівнях; матеріали міжнародних та всеукраїнських конференцій, рішення і рекомендації всесвітніх педагогічних форумів, педагогічна та суспільно-політична періодика США і України; періодичні зарубіжні видання з проблем порівняльної педагогіки, банк даних електронної документації різних середніх навчальних закладів США, результати спостережень, бесід та інтерв’ю здобувача з учнями і вчителями під час поїздки в США (м. Арлінгтон, штат Техас); вивчення досвіду діяльності Центру полікультурної освіти у Вашингтонському університеті.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- цілісно і системно обґрунтовані полікультурні засади розвитку теорії та практики іншомовної освіти в середніх навчальних закладах США (детермінованість мовної освіти державною політикою на національному, регіональному та місцевому рівнях; формування нової парадигми освіти з іноземних мов, переосмислення функцій іноземної мови з урахуванням ідеї діалогу культур; модернізація змісту шкільної полікультурної іншомовної освіти; вивчення іноземних мов на базі національних освітніх стандартів, які пронизані ідеєю полікультурності; раннє вивчення іноземних мов та введення дітей у світ іншомовної культури; розроблення програм з іноземних мов з урахуванням полікультурного середовища; інтегрування двомовного навчання у практику середніх навчальних закладів; визнання і поширення моделей білінгвального навчання, які застосовуються у рамках полікультурної освіти; використання на високому рівні при вивченні мов інформаційно-комунікативних та мультимедійних технологій);

- визначено періодизацію становлення і розвитку американської іншомовної освіти (XVI – XIX століття – зародження і становлення; перша половина XX століття – реформування; друга половина XX – початок XXI століття – модернізації та стандартизації);

- схарактеризовано систему навчання іноземних мов у країні на сучасному етапі (мета, завдання, принципи, моделі, методи та стратегії) в контексті полікультурності;

- з'ясовано особливості стандартизації іншомовної освіти на федеральному та регіональному рівнях у Сполучених Штатах Америки (розроблення стандартів з урахуванням зв'язку вивчення мови і культури з метою виховання толерантного ставлення до культурної розмаїтості; адаптація національних стандартів на рівні кожного штату відповідно до його особливостей; відповідність стандартів вимогам сучасності; участь у розробці стандартів не лише педагогів, а й батьків, громадських організацій, бізнесових структур);

- виокремлено організаційно-педагогічні основи професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у вищих навчальних закладах США в контексті полікультурності (функціонування різноманітних програм та навчальних предметів з полікультурним контекстом; розвиток творчих здібностей та мислення студентів, їх мотивація до освіти впродовж життя та роботи у полікультурному середовищі школи; інтеграція теоретичних та практичних полікультурних компонентів; впровадження системи наставництва та організація консультаційної роботи викладачів з полікультурних питань; систематична перевірка інтелектуального й особистісного полікультурного розвитку вчителя після завершення навчання);

- визначено провідні полікультурні тенденції розвитку вітчизняної іншомовної освіти (поступове здійснення державою ефективної мовної політики, яка забезпечує дієву реалізацію стратегії полікультурної мовної освіти, стійку увагу суспільства до загального рівня мовної культури населення; посилення соціокультурного контексту змісту сучасної іншомовної освіти; активізація діяльності всіх соціальних інституцій з метою посилення уваги суспільства до

проблем мовної освіти; цілеспрямоване оновлення державного стандарту сучасної мовної освіти; удосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителів-словесників, викладачів мов на засадах полікультурності; створення належного нормативно-методичного забезпечення);

– окреслено шляхи використання позитивного американського науково-практичного досвіду навчання іноземних мов;

– *удосконалено* і розширено наукові уявлення про сутнісні характеристики поняття “полікультурна освіта” (складне, багатоаспектне поняття, яке поєднує різноманітні підходи до вирішення проблем, пов’язаних із культурною неоднорідністю американського суспільства, і є невід’ємною складовою загальної освіти у США); *уточнено* сутність базових понять “багатомовність”, “двомовність”, “білінгвальне (двомовне) навчання”;

– *подальшого розвитку дістали* мета, теоретичні підходи та принципи полікультурної освіти в школах США.

До широкого наукового обігу введено нові документи з проблеми іншомовної освіти в середніх навчальних закладах Сполучених Штатів Америки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що узагальнений досвід іншомовної освіти у середніх навчальних закладах США на засадах полікультурності та запропоновані рекомендації на державно-законодавчому, організаційно-методичному та професійно-педагогічному рівнях сприятимуть подальшому компаративному вивченню теорії та практики іншомовної освіти в Україні та зарубіжних країнах. Матеріали дослідження використані автором при укладанні навчальної програми та навчального посібника до спецкурсу “Зарубіжна іншомовна освіта” для підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”.

Результати дослідження можуть бути творчо використані у розробці теорії та в практичному здійсненні мовної освіти в Україні як державі, що прагне повноцінного членства у міжнародних інституціях та процесах, для порівняння і творчого використання, корегування і прогнозування напрямів та способів навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах, для розробки рекомендацій щодо оновлення, удосконалення системи мовної освіти визначеного напрямку в Україні.

Матеріали дисертації можуть бути використані під час читання лекцій з курсів “Порівняльна педагогіка”, “Історія педагогіки”, “Педагогіка вищої школи”, “Методика навчання іноземній мові”, “Історія освітньо-виховних систем”, а також у спецкурсах з теорії і практики мовної освіти у вищих навчальних закладах, у навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів середньої освіти.

Основні положення та результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Державного вищого навчального закладу “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” (довідка № 1019 від 11.10.2013), Хмельницького національного університету (довідка № 16/147 від 22.10.2013), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 1976 від 24.10.2013), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 4086/01—55/09 від 29.10.2013), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського (довідка № 06/33 від 22.11.2013), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 04 від 27.11.2013), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 2162/01 від 09.12.2013).

Особистий внесок здобувача. Усі представлені в дисертації наукові результати одержані автором самостійно. У навчальному посібнику, опублікованому у співавторстві з М. Тадеєвою, особистим внеском автора дослідження є матеріал, що стосується характеристики іншомовної освіти у Сполучених Штатах Америки (6,8 друк. арк.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися на наукових, науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня:

міжнародних – Міжнародна наукова конференція ім. проф. Сергія Бураго “Мова і культура” (Київ, 2006–2009), “Іноземна мова як фактор входження в міжнародний освітній простір” (Умань, 2007), “Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2008), “Актуальні проблеми філології та американські студії” (Київ, 2008), “Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов” (Білорусія, Брест, 2008), “Розбудова освіти для суспільства знань: мова, полікультурність, особистість” (Умань, 2010), “Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів” (Тернопіль, 2011), “Технологічний підхід у підготовці майбутніх учителів” (Умань, 2011), “Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози” (Умань, 2011), “Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук: мова, освіта, культура” (Умань, 2012), “Межкультурная коммуникация: теория и практика” (Росія, Томськ, 2012), “Сучасні проблеми і шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві та освіті” (Одеса, 2012), “Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологи” (Росія, Новосибірськ, 2012), “Modernní vymoženosti vědy – 2013” (Чехія, Прага, 2013), “Україна в євроінтеграційних процесах” (Київ, 2013), “Наука XXI століття: відповіді на виклики сучасності” (Угорщина, Бухарест, 2013), “Наука і освіта в глобалізаційному світі: традиції, сьогодення, перспективи” (Умань, 2013), міжнародному науково-практичному конгресі педагогів і психологів “Science of future” (Чехія, Прага, 2014);

всеукраїнських – “Європейська мовна спільність: лінгвістичний та соціокультурний аспекти” (Умань, 2008), “Конструювання змісту навчання іноземної мови” (Умань, 2008), “Розвиток порівняльної педагогіки в Україні: стан, проблеми і перспективи” (Умань, 2009), “Актуальні проблеми лінгвістики в контексті міжкультурної комунікації” (Умань, 2009), “Іноземні мови та глобалізаційні процеси в сучасному світі” (Умань, 2009), “Підготовка майбутніх учителів до професійної діяльності в умовах варіативності змісту початкової освіти” (Бердянськ, 2011), “Іншомовна освіта як засіб міжкультурного взаєморозуміння націй і народів” (Умань, 2011), “Актуальні проблеми лінгвістики в контексті міжкультурної комунікації” (Умань, 2011), “Методологія і методика інтерактивного навчання у середній та вищій школі” (Умань, 2012), “Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів” (Умань, 2012), “Основні напрямки розвитку освіти за Болонською системою навчання в умовах України” (Київ, 2013),

“Проблеми та перспективи професійної освіти в сучасних умовах” (Умань, 2013), “Україна в євроінтеграційних процесах” (Київ, 2013), “Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи” (Умань, 2013), “Проблеми та перспективи педагогічної науки і практики в сучасних умовах” (Умань, 2014);

обговорювалися і отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри теорії та практики іноземних мов, звітних науково-практичних конференціях викладачів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Кандидатська дисертація на тему “Виховання цінності іншої людини в молодших підлітків у процесі розв’язування моральних задач” була захищена у 2004 році і в тексті докторської дисертації її матеріал не використовувався.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 53 наукових працях (52 публікації – одноосібні), серед яких: 1 монографія, 28 статей (з них 6 – у зарубіжних виданнях), які відображають основні наукові результати дослідження, 23 – апробаційного характеру, 1 додатково відображає результати дисертації.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, 5 розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (695 найменувань, з них 402 – англійською мовою), 6 додатків на 25 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 494 сторінки, основного тексту – 404 сторінки. Робота містить 15 таблиць, 2 рисунки на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв’язок з науковими програмами й темами, визначено мету, задачі, об’єкт, предмет, хронологічні межі, концептуальні засади, методологічну й теоретичну основу, методи, джерельну базу дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження, апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *“Історичні та соціальні передумови становлення мовної освіти у США”* – з’ясовано стан дослідженості проблеми іншомовної освіти у середніх навчальних закладах Сполучених Штатів Америки; з’ясовано особливості становлення мовної освіти в країні у XVI – на початку XXI століття; вивчено соціально-педагогічні засади мовної політики США.

Процес модернізації системи української освіти, зокрема іншомовної, потребує переосмислення та нових оцінок досвіду організації американського шкільництва, урахування недоліків і прорахунків, а також використання у вітчизняній практиці певних позитивних аспектів. Це спонукає до ретроспективного аналізу сучасної зарубіжної та вітчизняної педагогічної літератури й дисертаційних робіт з досліджуваної тематики.

Встановлено, що у США питанням реформування і розвитку освіти на засадах полікультурності присвячені офіційні освітні документи, директивні та нормативні акти американського уряду, окремих штатів та шкільних округів, рішення комісій з питань освітньої політики, періодичні педагогічні та соціологічні видання.

Проблеми полікультурної освіти стають предметом обговорення провідних освітніх інстанцій: Національної ради соціальних досліджень (National Council for the Social Studies – NCSS), Національної асоціації освіти (National Education

Association – NEA), Національної ради з акредитації вчителів (National Council for the Accreditation of Teacher Education – NCATE) та ін. У 1990 році створена спеціальна професійна організація – Національна асоціація полікультурної освіти (National Association for Multicultural Education – NAME), діють дослідницькі інститути, центри, які проводять численні національні та міжнародні форуми з проблем полікультурної освіти.

Наразі у США відомі дослідження, що містять аналіз загальних підходів до полікультурної освіти, реформування іншомовної освіти (С. Бенкс (S. Banks), Д. Бекелман (S. Beukelman), С. Шоффі (S. Chaffee) С. Девіс (S. Davis), С. Фрідман (S. Friedman), Р. Гарсія (R. Garcia), Х. Грубер (X. Gruber), А. Маслоу (A. Maslow), А. Мілсом (A. Milsom), С. Мун (S. Moon), Е. Половей (E. Polloway), А. Семуель (A. Samuel) та ін.

На сьогодні в Україні здійснено дисертаційні дослідження, в яких тією чи іншою мірою вчені розкривають і обґрунтовують провідні ідеї та тенденції іншомовної освіти у Сполучених Штатах Америки на засадах полікультурності. У нашій роботі вони об'єднані у п'ять основних груп. До першої віднесено ті, в яких вивчаються загальні питання розвитку освіти в США (О. Джуринський, Б. Євтух, А. Олексюк, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, В. Чорний та ін). Другу групу становлять наукові праці, що розкривають проблеми реформування загальної середньої освіти, еволюцію теорії і практики навчання, формування змісту, форм та методів навчання в американській школі (Н. Пацевко, М. Шутова, О. Літвінов та ін.). До третьої групи ввійшли роботи, в яких вивчається проблема пошуку найбільш раціональних моделей, концепцій та особливостей виховання дітей і молоді у США (О. Безлюдний, Я. Бельмоз, О. Гребенюк, Л. Довгань, О. Плахотнюк та ін.). До четвертої групи віднесені дослідження, в яких розкриваються особливості професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у США (В. Дикань, І. Пасинкова, Н. Мукан, Л. Черній, Т. Чувакова, С. Шандрюк та ін.). Окрему групу становлять дослідження, в яких науковці аналізують проблему іншомовної освіти в провідних країнах світу (О. Кузнецова, О. Першукова, М. Тадеєва та ін.).

Виявлено, що як в українських, так і в зарубіжних наукових джерелах простежується підвищений інтерес до з'ясування сутності полікультурної освіти та шляхів її реалізації в середній і вищій школі, визначення шляхів реформування змісту, форм, методів іншомовного навчання учнів у школі та професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Водночас науковці не досягли згоди у трактуванні сутності поняття “полікультурна освіта”, у визначенні засобів її реалізації увага почасти надається окресленню особливостей вивчення іноземних мов на різних етапах навчання, що є свідченням відсутності цілісного дослідження проблеми іншомовної освіти на засадах полікультурності у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці. Це відкриває простір для системного дослідження у цьому напрямі.

З'ясовано, для того, щоб оцінити реальну ситуацію у здійсненні полікультурної освіти через вивчення мов, її не можна розглядати окремо від загальної історії освітнього процесу, педагогічної думки в цілому та розвитку середньої школи зокрема. Такий аналіз передбачає з'ясування значення, яке надавалося і надається мовній освіті у структурі шкільної освіти США у контексті

історичного розвитку. В українській та зарубіжній літературі мають місце спроби визначити етапи процесу становлення американської системи середньої освіти. Дослідники беруть за основу різні підходи та критерії для його періодизації. На основі аналізу історії розвитку американської освіти у дослідженні запропоновано три основні періоди та етапи розвитку іншомовної освіти у Сполучених Штатах Америки:

Перший період (XVI – XIX століття) – зародження і становлення:

– початок XVI століття – 1600 рік – етап зародження американського шкільництва, заснування шкіл, у яких пропагували переважно іспанську мову, культуру та цінності;

– 1600–1750 роки – етап відкриття перших польсько-англійських двомовних шкіл, де перевага надавалася вивченню класичних мов (латинської та грецької);

– 1750–1900 роки – етап становлення обов’язкової освіти, поява шкіл з різними мовами викладання (французькою, німецькою, чеською, норвезькою, іспанською, шведською), прийняття першого закону про білінгвальну освіту (1839, штат Огайо).

Другий період (перша половина XX століття) – реформування:

– 1900–1950 роки – етап реформування змісту іншомовної освіти у напрямі більшої практичності, англійська мова набуває статусу обов’язкового предмета.

Третій період (друга половина XX – початок XXI століття) – модернізації та стандартизації:

– 1950–1960 роки – етап модернізації системи іншомовної освіти США, що зумовлено прагненням забезпечити військову перевагу;

– 1960–1980 роки – етап організації білінгвальної освіти, розширення спектру іноземних мов, удосконалення змісту іншомовної освіти в напрямі полікультурності;

– 1980 – початок XXI століття – етап стандартизації іншомовної освіти, надання іноземній мові статусу обов’язкового предмета, реформування іншомовної освіти відповідно до проекту “Стратегічне навчання іноземних мов в інтересах національної безпеки”, більше вивчення так званих невідоміючих мов (японської і російської).

На сучасному етапі розвитку середньої освіти у більшості американських навчальних закладів вивчається іспанська мова як іноземна. Що стосується навчання таких мов, як німецька та французька, то тут спостерігається значний спад, а кількість шкіл, у яких пропонуються для вивчення китайська та арабська мови, зростає.

Результати ряду досліджень свідчать про такі позитивні тенденції розвитку американської іншомовної освіти на початку XXI століття: значне збільшення як у початкових, так і в середніх школах мовних класів для учнів, для яких англійська мова не є рідною; більше вивчення невідоміючих мов: японської на початковому рівні та японської і російської на середньому рівні; використання навчальних матеріалів на базі комп’ютерних технологій; підвищення рівня перепідготовки педагогічних працівників початкових та середніх шкіл; більше використання учителями середніх класів мови, що вивчається, під час занять; зміна навчальних планів відповідно до національних або державних мовних стандартів.

Історично склалося так, що США є полікультурною державою: більше 50-ти мільйонів населення є представниками національних меншин (мексиканці, індіанці, ескімоси та ін.). Інший прошарок населення становлять так звані перехідні етнічні групи, до яких можна віднести народи скандинавських країн, поляків, українців, італійців та ін. Відповідно до перепису 2000 року, населення Сполучених Штатів Америки сягає близько 282 мільйонів, переважну більшість з яких становлять громадяни європейського походження (75 %). На другому місці – іспаномовні (за походженням) етноси, що є іммігрантами (або їх нащадками) з Мексики, Центральної та Північної Америки. Вони складають понад 35 мільйонів (близько 12,5 % населення). Проте дослідники свідчать, що у період з квітня 2000 року по липень 2002 року кількість іспаномовних етносів збільшилася до 38 мільйонів.

Науковці прогнозують, що у 2050 році вихідці з Латинської Америки складатимуть 24 % всього населення США (94 мільйони). Представники іспаномовних спільнот мешкають по всій території, але здебільшого іспаномовне населення зосереджено у штатах Флорида, Луїзіана, Міссурі, Техас, Каліфорнія, Нью-Мексико, Аризона. У деяких регіонах штату Техас, а саме, у місті Ел Сенізо англійська мова навіть поступається іспанській у кількості носіїв, а у м. Лос-Анджелес штату Каліфорнія приблизно 47 % населення складають вихідці з Латинської Америки.

Політика Сполучених Штатів Америки не визнає єдиної офіційної мови, хоча англійська є нею де-факто, і впродовж останніх років було декілька спроб надати їй статусу офіційної. Причини такої ситуації сягають у далеке минуле, коли США, здобувши незалежність від Великої Британії, відмовилися прийняти як офіційну англійську мову, яка асоціювалася з британським поневоленням, не зважаючи на те, що всі офіційні документи були написані англійською.

Таким чином, розвиток і функціонування американської мовної освіти, яка є досить комплексним суспільним явищем, залежить від соціальних, культурних, лінгвістичних, когнітивних і психолінгвістичних факторів, серед яких варто виділити: статус англійської мови як мови міжнародного спілкування; етнічна неоднорідність суспільства, що є результатом постійних імміграційних процесів; недостатній рівень мотивації вивчати іноземні мови. Недостатній рівень мовної підготовки американців є наслідком історичних, географічних і соціополітичних чинників. З'ясовано, що на особливості державної мовної політики Сполучених Штатів Америки, яка є досить багатоаспектною та складною, насамперед вплинули ті імміграційні процеси, які постійно відбуваються у цій країні, виступаючи головним механізмом етнічного формування американської нації, і змінювали її мовний фонд.

У державних документах, прийнятих у другій половині ХХ століття, йшлося про недоречність, хибність і низьку ефективність мовної політики США. Численні доповіді та публікації засуджували посередність знань учнями іноземної мови і закликали до вдосконалення мовної освіти. Лише з кінця ХХ століття знання іноземних мов стали пов'язувати із забезпеченням національної безпеки країни у ХХІ столітті. Для забезпечення національної безпеки держави 30 липня 2010 року Конгрес США ухвалив Закон “Про посилення заходів з навчання іноземних мов” (Bill H.R.6036 To improve foreign language instruction), що є свідченням реальних дій

уряду у напрямку вдосконалення умінь школярів послуговуватися іноземними мовами, підвищення якості навчання іноземних мов, що передбачає проведення низки реформ на державному та регіональному рівнях, а також упровадження інновацій у навчальний процес. На сьогодні під егідою уряду також проведено ряд досліджень, мета яких полягала у тому, щоб одержати реальні факти, які доводили б, що вивчення інших культур та іноземних мов позитивно впливає як на індивідуальний розвиток особистості, так і сприяє процвітанню суспільства.

Отже, державна мовна політика США поступово стає більш плюралістичною, тобто орієнтованою на широке функціонування в американському суспільстві кількох мов. Це, перш за все, проявляється у запровадженні навчання іноземних мов, яке якщо й не набуло масовості, то згодом стане більш значущим у формуванні підростаючого покоління американців.

У другому розділі – *“Теоретико-методологічні основи полікультурної іншомовної освіти у Сполучених Штатах Америки”* – узагальнено концепції, теорії та науково-методичні підходи до вивчення іноземних мов; проаналізовано полікультурність як провідний принцип розвитку освіти США; охарактеризовано специфіку двомовного навчання у контексті полікультурної освіти; виділено особливості моделей і програм білінгвального навчання в американській школі.

Сучасний підхід до трактування мови як носія глобальної загальнолюдської культури, розширення міжнародної інтеграції і міжкультурної взаємодії, переорієнтації мети іншомовної освіти на формування суб'єкта міжкультурної комунікації, вибір в якості змісту іншомовної освіти “культури через мову” і багато інших чинників зумовили кардинальний перегляд методології іншомовної освіти, її базових понять і категорій, педагогіки та методики навчання.

Закономірно, що з розвитком людського суспільства змінюються освітні пріоритети, цілі, навчальні програми, але навчання мови залишається незмінним пріоритетом у змісті освіти. Необхідність вивчення іноземних мов завжди знаходило обґрунтування в теорії та практиці освіти, а знання мови засвідчувало рівень освіченості особистості.

Слід зазначити, що дослідження дидактичних аспектів навчання іноземної мови, системних зв'язків між теорією і практикою в межах кожного теоретичного підходу в мовній освіті пов'язане з певними труднощами через брак у зарубіжній педагогіці, зокрема американській, чіткого визначення педагогічної термінології. Немає абсолютної узгодженості щодо використання таких понять, як “підхід”, “теорія”, “концепція” тощо. Деякі з них функціонують як синонімічні, значення інших можна переважно визначити лише на рівні контексту. Так, вітчизняні та зарубіжні науковці по-різному трактують поняття “підхід”. Наприклад, один і той самий підхід може називатись методом мовної освіти і навпаки. Зміни в підходах до навчання мови протягом історії відображали визнання змін щодо того, якої мети, завдань і якого рівня володіння мовою намагалися досягти ті, хто навчав, і ті, хто її вивчав.

Сьогодні дослідження проблеми іншомовної освіти у педагогіці середньої освіти Сполучених Штатів Америки висвітлює низку теорій, концепцій та підходів до розуміння і здійснення процесу навчання іноземних мов у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Однак до оптимального варіанту вирішення цієї проблеми

педагоги ще не прийшли, свідченням чого є численні праці вітчизняних і зарубіжних дослідників минулого та сучасності. Науковим підґрунтям для вивчення проблеми є дослідження П. Беха, Л. Биркун, О. Першукової, В. Раушенбаха, Е. Фехнера, Л. Хоменко, Б. Шубасевич та ін. Розробкою власних теорій іншомовного навчання займались у зарубіжній практиці М. Берліц, Н. Брукс, Ст. Крашен, Л. Кремін, Р. Ладло, У. Ріверз, Ч. Фріз та ін.

У зарубіжній педагогіці наголошується на значенні теорій вивчення мов, які дають відповіді на запитання про психолінгвістичні та когнітивні процеси, що беруть участь у вивченні мови, та про умови активізації її вивчення. Тут виділяють такі, як: біхевіористична, когнітивна, герменевтична, універсалістська, нативістська, соціальної інтеракції, комунікативна. Зазначені підходи до мовної освіти в зарубіжній педагогіці справляють суттєвий вплив на процес навчання іноземних мов у освітніх закладах, оскільки вони визначають підходи та методи у викладанні. Їх значення полягає в уточненні тієї ролі, яка відводиться учителю й учням у навчальному процесі, що позначається на рівні теоретичного підходу до навчання мови.

Останні десятиріччя характеризуються появою важливих інновацій у теорії, дослідженнях та практиці, які вносять зміни в іншомовне навчання і зводяться до двох домінуючих парадигм: пропозиційної (структурний і функціональний підхід) та процесуальної (цільовий і процесуальний підходи). Найбільш суттєві зміни та інновації, які характеризують процес навчання мови, стосуються: поглядів на мову; поглядів на навчальну методологію; поглядів на роль учня у навчальному процесі; поглядів на планування навчального процесу. Ці інновації означають зміну акценту з предмета, який вивчається, на навчальний процес.

У ході дослідження з'ясовано, що полікультурна освіта – складне, багатоаспектне поняття, яке поєднує різноманітні підходи до вирішення проблем, пов'язаних із культурною неоднорідністю американського суспільства, і є невід'ємною складовою загальної освіти у США. Ідеї полікультурної освіти набули особливого розвитку у цій країні в другій половині ХХ століття перш за все як прагматична реакція американського суспільства на вимоги учасників соціальних рухів покласти край расизму, дискримінації, нерівності у правах, етнічному та іншому видам насилля.

Проведений контент-аналіз підтверджує існування різноманітних дефініцій терміну “полікультурна освіта”, що пропонуються широким колом як вітчизняних (В. Болгаріна, О. Гаганова, О. Джурицький, Г. Дмитрієв, І. Лощенкова та ін.), так і американських (Г. Баптист, Дж. Бенкс, Д. Беннет, М. Гібсон, К. Грант, С. Ніето, Ч. Слітер, С. Фрейзер та ін.) науковців. Найбільш повним американські науковці вважають визначення, запропоноване Асоціацією з контролю і розвитку навчального плану (Association for Supervision and Curriculum Development) – це гуманістична концепція, що базується на поширенні культурного розмаїття, прав людини, соціальної справедливості та альтернативи вибору способу життя всіма людьми. Вона є обов'язковою для якісної освіти і включається у навчальний план та визначає адміністративні зусилля, з метою допомогти учням скористатися якомога більшою кількістю моделей, альтернатив і можливостей з усього спектра різних культур. Така освіта дає змогу здійснювати індивідуальний розвиток у межах будь-

якої культури. Кожна особистість одночасно усвідомлює, що певна група (етнічна, культурна, соціальна і расова) існує автономно як частина взаємозв'язаної та взаємозалежної соціальної спільноти. Таким чином, індивід заохочується розвивати соціальні вміння, які допомагають співіснувати з іншими культурними групами.

У дисертації дотримуємося трактування *полікультурної освіти* як процесу цілеспрямованого й планомірного формування й розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості, що ґрунтуються на визнанні багатоманітності культур, збагачує її почуття, формує особливе ставлення до навколишнього світу і людей у ньому та супроводжується сприйманням й осмисленням життєво важливих парадигм буття, перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ.

Метою полікультурної освіти є: допомога учням усвідомити свою належність до певної культури та розвинути розуміння і сприйняття інших культур; спонукання дітей до участі в житті різноманітних культурних груп відповідно до їхнього вибору; сприяння школярам якомога повніше реалізувати свій індивідуальний людський потенціал. Основні принципи полікультурної освіти полягають у тому, що: 1) полікультурна освіта – це процес; 2) полікультурну освіту необхідно розпочинати з усвідомлення власної етнічної приналежності; 3) полікультурний підхід повинен бути обов'язковим та всеохопним; 4) полікультурна освіта пов'язана з конкретним суспільством; 5) до процесу полікультурної освіти мають залучатися всі члени шкільного товариства; 6) потреба та обов'язковість спеціальної підготовки педагогів, батьків і лідерів етнічних об'єднань до реалізації ідей полікультурної освіти; 7) полікультурна освіта не повинна обмежуватися певними часовими рамками; 8) ідеї полікультурності мають бути інтегрованими у зміст шкільної освіти.

Отже, полікультурна освіта стала постійною складовою освітнього процесу в Сполучених Штатах Америки з огляду на три важливі причини: соціальна структура американського суспільства, вплив культури та етнічної приналежності на розвиток людської особистості й умови ефективного навчання. Ці причини пояснюють не лише потребу в полікультурній освіті, а також і те, на чому потрібно робити акцент та як необхідно навчати. Кожна причина відіграє важливу, особливу роль у встановленні параметрів і напрямів полікультурної освіти.

Доведено, що невід'ємною і важливою, хоча й недостатньо оціненою, складовою полікультурної освіти є двомовна (білінгвальна) освіта, яка набуває особливого значення у зв'язку з нинішніми та майбутніми змінами у структурі населення США. Вона не лише важлива умова подолання мовного бар'єру і досягнення академічних успіхів школярами у багатонаціональному класі, а й допомагає зрозуміти культурну, етнічну ідентичність і одночасно приєднатися до загальнонаціональних людських цінностей. Двомовна освіта, незважаючи на те, що досить часто сприймається як освіта, яка стосується лише мови, дотична й до інших сторін суспільного життя. У свою чергу, вирішення проблем ефективного білінгвального навчання тісно пов'язане з вихованням полікультурної особистості.

На поняттєвому рівні проблем багатомовної та двомовної (білінгвальної) освіти зустрічаємо різноманітні підходи до їх розуміння і трактування у дослідженнях вітчизняних (О. Літвінов, А. Ширін та ін.) та зарубіжних (К. Бейкер,

Дж. Каммінс, Д. Ласагабастер, Т. Маккарті, С. Мей, Т. Скутнаб-Кангас та ін.) фахівців. Базуючись на усіх проаналізованих дефініціях двомовного навчання, можемо узагальнити, що це процес цілеспрямованого залучення до світової культури засобами рідної та іноземної мов, коли іноземна мова виступає як спосіб пізнання світу спеціальних знань, засвоєння культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів.

На сучасному етапі білінгвальна або бікультурна освіта передбачає використання двох мов у певні моменти навчання і базується на положенні, що мова й культура, якою володіє учень, – велика цінність. Безперечно, вона має багато вагомих переваг над іншими програмами: по-перше, має можливість опосередковано здійснювати вплив на мотивацію учнів навчатися, по-друге, пропагує та розвиває білінгвізм, по-третє, сприяє підвищенню статусу етнічних меншин і збереженню й розвитку мов, що зникають.

З'ясовано, що для реалізації принципу полікультурності у процесі вивчення іноземної мови, необхідно: 1) визначити обсяг культурологічного матеріалу, запропонованого в мовній одиниці; 2) виявляти, якого роду культура відображена в тій чи іншій мовній одиниці, і, відповідно, відбирати і подавати навчальний матеріал; 3) порівнювати і по можливості проводити паралель між іншомовною культурною реалією та національним культурним явищем. Кожна освоєна іноземна мова розширює культурні знання людини, даючи їй можливість стати повноправним членом полікультурного суспільства.

В американській шкільній освіті практикується кілька моделей двомовних програм, які відрізняються метою (якнайшвидший перехід до навчання англійською мовою чи підтримка розвитку обох мов), в якій мірі використовується рідна мова учнів у навчальному процесі, часом, відведеним на двомовне навчання (2 чи 3–4 роки) та іншими показниками. Їх можна поділити на: 1) програми занурення в іноземну мову (Foreign Language Immersion Programs) – занурення учнів у мову, яка вивчається, протягом шкільного дня; 2) перехідні двомовні програми (Transitional Bilingual Programs) – навчання рідною мовою відбувається паралельно з вивченням англійської мови; 3) програми підтримки і розвитку двомовних умінь (Maintenance or Developmental Bilingual Programs) – навчання і рідною, і англійською мовами, рідна мова залишається певною мірою мовою навчання навіть після переходу учнів до основної англійської групи; 4) двомовні програми (Dual Language Programs) – більшість загальноосвітніх предметів викладаються англійською мовою, учитель знає дві мови, на запитання учнів рідною мовою він відповідає англійською; 5) двосторонні програми або програми двомовного занурення (Two-Way or Dual Language Immersion Programs) – призначені як для англійських, так і для іншомовних учнів з метою перетворення їх на двомовних; діти мовних меншин стають двомовними так само, як і учні, мова яких є рідною в цій країні.

Результати нашого дослідження засвідчили неоднозначну оцінку науковцями та державними діячами білінгвальної освіти у школах США. Так, двомовні програми критикуються за заохочення мовного “сепаратизму”, що може призвести до автономізації деяких анклавів, де живе іспаномовне населення. Опоненти також вказують на низький рівень володіння учнями англійською мовою і високий відсоток відсіву зі шкіл представників етнічних меншин, які навчаються за

двомовними програмами. Вони переконують, що заняття у звичайних класах із додатковою спеціальною допомогою учням у вільний час іноді більш ефективні, ніж перехідне двомовне навчання. На нашу думку, противники білінгвальної освіти аргументують недоліки політичною недоцільністю різних мовних освітніх програм і не керуються об'єктивними даними досліджень.

Безумовно, білінгвальна освіта все ще залишається найбільш ефективною програмою для учнів, англійська мова для яких є другою, сприяє розвитку в них поваги до різноманітності мов, діалектів, культур, етнічних груп, релігій. Двомовне навчання має ряд переваг хоча б тому, що викладання предметів іноземною мовою завдяки інтенсивним прийомам економить час, тобто приводить до інтенсифікації навчання. Крім того, ця форма навчання дає можливість більш чіткій диверсифікації стосовно іноземної мови. Вимоги на підтримку такої форми навчання мають місце і в міжнародних документах, проте на практиці вони не завжди реалізуються. І, нарешті, можна навести ще один аргумент на користь політичної рентабельності цього підходу. Інтенсивні заняття іноземною мовою та її культурою безперечно більш активно сприяють засвоєнню інтернаціональної культури, ніж за звичайного навчання іноземній мові, за якого витрати і результат знаходяться у великій невідповідності. В найближчому майбутньому двомовні навчальні програми в різній формі слугуватимуть імпульсом для реформи системи навчання іноземних мов.

Отже, вплив ідей двомовного навчання на систему американської освіти очевидний. Американські спеціалісти в галузі білінгвальної освіти достатньо об'єктивно оцінюють як досягнуті результати, так і недоліки, усвідомлюють проблеми, поставлені перед ними, і готові їх вирішувати, рухаючись назустріч вимогам суспільства.

У третьому розділі – *“Система навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах США на засадах полікультурності”* – визначено мету, завдання, принципи та стратегії вивчення іноземної мови в американській середній школі; проаналізовано національні та регіональні стандарти вивчення іноземних мов; обґрунтовано зміст та особливості вивчення іноземної мови на різних етапах навчання; розглянуто методи навчання іноземних мов, які практикуються у середній школі США.

З'ясовано, що сьогодні у США освітня галузь “Іноземна мова” поряд з іншими предметами гуманітарного циклу відіграє особливу роль у формуванні та розвитку підростаючої особистості на засадах полікультурності. Здатність послуговуватись кількома іноземними мовами, крім рідної, є необхідністю, оскільки часто мови виконують різні функції, зокрема виступають засобом вираження етнічної приналежності та запорукою забезпечення конкурентноздатності на світовому ринку праці.

Мета і завдання навчання іноземних мов в американських середніх навчальних закладах визначаються у курикулумі (curriculum), який, відповідно до спрямування нашого дослідження, ми трактуємо як програму з іноземної мови, що вивчається в освітньому середньому закладі. Ретроспективний аналіз цілей навчання іноземних мов, зазначених у курикулумах різних років видання, які найчастіше практикувалися у середніх навчальних закладах США, засвідчив, що в міру розвитку цієї держави зміщувалися акценти з технічного рівня володіння мовою на

практичний. Нині головною метою навчання є формування в американських школярів здатності використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур у межах своєї країни і цивілізацій сучасного світу. Ця мета передбачає взаємопов'язаний і соціокультурний розвиток учнів засобами іноземної мови для підготовки їх до міжкультурного спілкування в різноманітних сферах життєдіяльності.

Досягнення мети навчання іноземної мови, як визначають американські науковці, передбачає вирішення таких завдань: формування в учнів правильної вимови і розрізнення на слух звуків, слів, словосполучень і речень; оволодіння найбільш уживаною лексикою у межах визначеної тематики і сфери спілкування; набуття вмінь використовувати основні граматичні мовні категорії; розпізнавання відомого лексичного і граматичного матеріалу під час читання й аудіювання та використання його у процесі усного спілкування; розуміння на слух мовлення вчителя, однокласників, основного змісту текстів з використанням наочності; участь у діалогічному спілкуванні (вміння вести етикетний діалог і діалог-розпитування під час повсякденного спілкування); уміння коротко висловлюватися у межах тематики і сфери спілкування, що визначені для певного етапу навчання; оволодіння технікою читання вголос, читання про себе навчальних та нескладних текстів, використання прийомів ознайомлювального та навчального читання; формування досвіду правильного написання слів, словосполучень, речень і текстів; засвоєння відомостей про країну, мова якої вивчається.

На основі проведених досліджень та спостережень за роботою американських учителів іноземної мови Національна асоціація регіональних інспекторів програм з іноземної мови виділила вісім ключових принципів, які забезпечують ефективність та високоякісне навчання іноземної мови, а саме: 1. Якомога більше вживати автентичну мову під час вивчення іноземної мови. 2. Метою вивчення мови є її використання, а не набуття знань про неї. 3. Вивчення мови не є епізодичним, а систематичним і диференційованим на кожному етапі оволодіння мовою. 4. Мова розвивається через постійне наближення до норм її носіїв. Вивчення мови – це не оволодіння елементами граматики та вокабуляру на досконалому рівні (помилки учнів є неминучими). 5. Знання мови передбачає як її сприйняття, так і відтворення. Навички розуміти мову, як правило, передують і є на вищому рівні, ніж продуктивні навички. 6. Мова обов'язково пов'язана з культурою. Застосування мови потребує розуміння культурного контексту, через який здійснюється комунікація. 7. Вивчення мови – складний процес. У навчанні береться до уваги індивідуальний стиль вивчення і норми, що також враховується в стратегіях учителя, спрямованих на успішне оволодіння учнями мовою. 8. Уміння застосовувати мову розвиваються через активне виконання учнями автентичних та цілеспрямованих завдань.

Важливу роль у досягненні цілей та реалізації завдань полікультурного іншомовного навчання відіграють різноманітні стратегії, які можна трактувати як спеціальні дії, кроки або прийоми, які використовують учні (часто усвідомлено), щоб удосконалити свої досягнення в процесі набуття умінь та навичок з іноземної мови. Вони можуть полегшити інтернаціоналізацію, накопичення, виправлення або використання нової мови, є знаряддям для безпосередньої участі у розвитку комунікативних здібностей. Стратегії тісно переплітаються зі складовими

елементами курикулуму. Їхньою метою є допомогти учням усвідомлено контролювати навчання, щоб воно стало ефективним, умотивованим і незалежним процесом.

З огляду на мету, завдання, принципи та стратегії вивчення мови, на уроках іноземної мови полікультурний аспект освіти має місце на кожному занятті, при вивченні кожної теми; тематика предмета представлена інформацією про особливості країни, традиції, моральні цінності народу, мову якого вивчають діти. Варто зауважити, що у Сполучених Штатах Америки вже стало традицією наповнювати навчальний матеріал інформацією про дивертисивні групи людей відповідно до етнічного та культурного учнівського складу класу.

У ході дослідження здійснено детальний аналіз національних Стандартів з іноземних мов: підготовка до XXI століття (Standards for Foreign Language Learning: Preparing for the 21st Century), які, впроваджуючись у навчальний процес, реалізуються на рівні кожного штату відповідно до особливостей регіону та навчальних закладів. У Стандартах виділено п'ять основних цілей – так звані 5 К (англійською мовою “The five C’s of foreign language education”):

1) спілкування іншою мовою, окрім англійської (Communication) – навчання спілкуванню виступає основним завданням під час вивчення іноземної мови, оскільки воно здійснюється через усне і писемне мовлення;

2) здобуття знань про інші культури та їх розуміння (Culture) – через вивчення інших мов учні набувають знань про культуру народу, мову якого вивчають, і, фактично, справді не можливо оволодіти мовою без розуміння культурного контексту, в якому вона функціонує;

3) зв'язок з іншими дисциплінами та набуттям нової інформації (Connection) – вивчення мов передбачає зв'язки з іншими галузями знань, що може бути непритаманним для одномовного мовця, який спілкується лише англійською мовою;

4) розуміння природи мови і культури (Comparison) – здійснюючи порівняльний аналіз мови, яка вивчається, учні занурюються у її природу і зміст культури та усвідомлюють, що існують численні шляхи освоєння світу;

5) взаємодія у багатомовному суспільстві у своїй країні та у всьому світі (Communities) – разом узяті всі попередньо перераховані елементи дають можливість учням, які вивчають мови, взаємодіяти у багатомовному суспільстві, діючи відповідно до особливостей тієї чи іншої культури.

У стандартах національного та регіонального рівнів більшість положень ґрунтується на принципі полікультурності, зокрема:

– під час читання друкованих і недрукованих текстів увага учнів спрямовується не лише на засвоєння їх змісту, а й усвідомлення себе представником певної культури, а також розуміння культури США та інших країн світу;

– в учнів розвивають розуміння та повагу до дивертисивності в аспекті використання різних мов, стилів, діалектів представниками різних культур, етнічних груп, географічних регіонів та соціальних прошарків;

– школярі, для яких англійська мова не є рідною, користуються рідною мовою для формування англомовної компетентності та розуміння змісту навчання з усіх предметів.

Аналізуючи зміст іншомовного навчання, необхідно зазначити, що його

конкретизація відбувається безпосередньо на кожному з етапів вивчення іноземної мови. Традиційно в навчальному процесі американської середньої школи можна виділити три рівні вивчення іноземної мови: початковий (Novice Range), середній (Intermediate Range), просунутий (Advanced Range). Ці рівні збігаються з такими програмами з іноземної мови, які традиційно функціонують у школах США, залежно від того, коли діти починають вивчати іноземну мову: дошкільний заклад – 4 клас або 5–8 класи; 9–10 класи; дошкільний заклад – 8 клас, 9–12 класи або 5–12 класи; дошкільний заклад – 12 клас.

Виділення цих етапів пов'язане з необхідністю групового оволодіння іншомовною діяльністю. У свою чергу, успішне навчання іноземної мови залежить від урахування психолого-педагогічних характеристик учнів, які зумовлюють використання методично раціональних прийомів, форм та засобів навчання.

Отже, на початку XXI століття науковці та практики (Л. Андерсон (L. Anderson), Д. Озубель (D. Ausubel), Д. Блок (J. Block), Б. Блум (B. Bloom) та ін.), предметом інтересів яких є навчання мов, зазначають, що серед основних напрямів модернізації змісту навчання іноземної мови на засадах полікультурності на всіх етапах у сучасній американській школі можна виділити:

- зорієнтованість на принципи особистісно орієнтованої педагогіки, провідна роль у якій відводиться принципу повного засвоєння програмового матеріалу, відповідно до якого всі учні протягом усього періоду навчання підводяться до відносно однакового рівня опанування знаннями та вміннями застосовувати кожен частину навчального матеріалу на конкретному етапі вивчення;

- підготовка до “діалогу культур”, що охоплює: обізнаність з культурними особливостями основних націй та народностей, які проживають на території США та поза її межами, багатомовністю сучасного світу та лінгвістичними правами людини; готовність представляти рідну культуру в умовах іншомовного оточення, досвід посередника між представниками рідної та іншомовної культур;

- навчання вчитися, що передбачає: оволодіння технологіями здобувати усну та письмову інформацію соціокультурного характеру з різних джерел (підручники, довідники, наукова і художня література, твори мистецтва, засоби масової інформації тощо), реферувати й анотувати знайдений матеріал, систематизувати та узагальнювати його у вигляді діаграм, таблиць, схем; використання іноземної мови як засобу навчання при вивченні інших предметів; уміння протистояти культурній дискримінації, маніпулюванню людською свідомістю за допомогою засобів масової інформації.

Здійснений нами аналіз змістових стандартів та програм з вивчення іноземних мов, які найчастіше практикуються в американських середніх навчальних закладах, дає підстави стверджувати, що всі вони забезпечують реалізацію полікультурного підходу у вивченні мов на всіх етапах навчання. Зокрема, це можна побачити на рівні багатьох лексичних тем, які дають учням змогу одержати інформацію про культуру народу, мову якого вони вивчають.

Нами систематизовано та класифіковано найбільш поширені методи навчання іноземних мов (відповідно до мети, змісту, ролі вчителя) у хронологічному порядку їх розробки та використання у практиці американської середньої школи. Загалом методи навчання іноземних мов, залежно від підходу, на якому вони базуються,

можна поділити на три групи: 1. Структурні – розглядають мову як систему структурно пов'язаних елементів для кодування значення: граматико-перекладний (Grammar Translation) та аудіолінгвальний (Audiolingual Method) методи. 2. Функціональні – мову трактують як засіб для вираження чи виконання певних функцій: усний метод (Oral Approach), ситуативне навчання мови (Situational Language Teaching). 3. Інтерактивні (особливої популярності набули з 80-х років ХХ століття) – мова є засобом створення і підтримки соціальних відносин, до уваги береться те, як потрібно розмовляти, діяти, вести перемовини і взаємодіяти під час спілкування: прямий (Direct Method), комунікативний (Communicative Language Teaching), мовчазний (Silent Way), натуральний метод (Natural Approach), мовне занурення (Language Immersion), сугестопедія (Suggestopedia), метод повної фізичної реакції (Total Physical Response).

Отже, у процесі довготривалого пошуку найкращих способів навчання іноземної мови на засадах полікультурності розроблялися різноманітні методи, кожен з яких базується на конкретному погляді щодо вивчення мови і зазвичай пропонує використання специфічних технологій та матеріалу, який може вводиться у визначеному порядку. Сучасні погляди на методи навчання характеризуються усталеністю та утилітарністю: загальновизнано, що існує кілька шляхів досягнення мети при набутті іноземної компетенції і що педагогам необхідно оволодіти кількома методами, щоб знайти один найкращий, який враховував би потреби учня, умови навчання, а також мету навчального курсу.

У четвертому розділі – *“Полікультурний контекст професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у вищих навчальних закладах США”* – проаналізовано структуру та зміст навчання майбутніх учителів іноземної мови у контексті полікультурності; розкрито специфіку професійно-педагогічної підготовки та перепідготовки бакалаврів з іноземної мови; описано технології мовної освіти у вищих навчальних закладах США.

Переосмислення ставлення до вивчення іноземних мов (від непопулярності володіння будь-якою мовою, крім англійської, до усвідомлення необхідності краще зрозуміти світ ХХІ століття через мови і культури), яке відбувається на сучасному етапі розвитку американського суспільства, потребує принципових змін у професійній підготовці вчителів іноземних мов.

Сучасна система педагогічної освіти США є відкритою, самостійною, гнучкою, багатофункціональною, багатопрофільною структурою, яка охоплює взаємопов'язані системотвірні компоненти, що забезпечують її динамічний та випереджувальний розвиток. Як соціальний інститут вона є складовою державної освітньої політики, реалізація якої забезпечується гнучкою законодавчо-нормативною базою, тісним зв'язком зі школою, що уможливлює оперативне реагування на її динамічні зміни і сприяє забезпеченню стабільності в освітньому просторі американського суспільства. Професійна підготовка вчителя іноземної мови в США має свою специфіку, оскільки передбачає не лише чітку організаційну структуру на всіх рівнях, а й, передусім, врахування особливостей контингенту учнів; єдність і взаємозв'язок теоретичної підготовки з практичною; інноваційність і професійну спрямованість освітніх програм; гнучкість системних зв'язків з освітянами, батьками та громадськістю.

Основною метою професійної підготовки американських учителів іноземної мови є формування висококваліфікованого спеціаліста, здатного здійснювати науково-практичну і викладацьку діяльність відповідно до суспільних потреб та потреб і вимог учнів; розвиток іншомовної компетентності за допомогою інтерактивних, презентаційних і міжособистісних умінь; вироблення досконалого володіння предметом спеціалізації й умінням здійснювати міждисциплінарні зв'язки; формування інформаційної культури засобами іноземної мови; здійснення порівняльного аналізу іноземної та рідної мов; участь у діяльності багатомовної спільноти у школі та за її межами; готовність до самоосвіти й освіти впродовж життя засобами іноземної мови.

У результаті аналізу сучасних американських стандартів педагогічної освіти вдалося з'ясувати, що для кожної спеціалізації розробляються окремі стандарти, які залежать від особливостей певного фаху. Стандарти професійного розвитку вчителя іноземної мови відповідають основним положенням Міжштатного консорціуму оцінки і підтримки освіти (Interstate New Teacher Assessment and Support Consortium) та Національної ради з питань акредитації педагогічної освіти (The National Council for Accreditation of Teacher Education) і відображають мету фахової підготовки: спілкування іноземною мовою, вивчення культури народу, мова якого вивчається, зв'язок іноземної мови з рідною, порівняльний аналіз мов, дослідження суспільних відносин.

У 2002 році Американська рада з питань викладання іноземних мов (American Council on the Teaching Foreign Languages) розробила стандарти професійного розвитку вчителів іноземної мови. Вони схвалені департаментами освіти більшості штатів, беруться за основу при розробці навчальних програм і передбачають: розвиток комунікативної компетенції; систематичний контроль усних і писемних навичок; акумуляцію культурних, лінгвістичних та літературних знань, пов'язаних з мовою, що вивчається; використання сучасної методики викладання іноземної мови; обов'язкове проходження педагогічної практики; занурення у природне іншомовне середовище.

У процесі професійної підготовки вчителів іноземної мови у США особлива увага приділяється формуванню вмінь педагога для роботи в полікультурній школі. Так, Американська асоціація коледжів педагогічної освіти (American Council of Colleges for Teacher Education) вимагає від вищих навчальних закладів включення елементів полікультурної освіти у процес підготовки майбутніх фахівців. Серед них можна виділити: 1) соціокультурний, що полягає в ознайомленні з іншою культурою шляхом вивчення другої мови; 2) мовний – учитель повинен добре знати теорію та володіти методами ефективного вивчення другої (нерідної) мови. Він повинен майстерно інтегрувати знання рідної мови учня у процес вивчення ним іноземної мови; 3) когнітивний – майбутній учитель іноземної мови, складаючи поурочні плани, має враховувати розумовий розвиток дітей, використовуючи оптимальні методи навчання та оцінювання знань, брати до уваги особливості кожного учня (культурні, етнічні, релігійні, мовні, соціальні); 4) академічний – підготовка вчителя іноземної мови до роботи з дивертисивними дітьми не повинна обмежуватися лише знаннями свого предмета. Вона повинна ґрунтуватися на детально розроблених теоріях і методологіях навчання культурно та лінгвістично різноманітних учнів.

Головні вимоги ефективної підготовки американського вчителя іноземної мови до роботи в полікультурному суспільстві полягають у тому, що майбутні педагоги повинні: бути рефлексивними практиками, які використовують спостережувальні емпіричні й аналітичні навички для контролю, оцінювання і модифікування своїх методів навчання; усвідомлювати, що їхня культура – не універсальна норма; оволодіти культурною компетентністю, що дозволить вільно взаємодіяти у полікультурному середовищі, спілкуючись з людьми, культура яких відрізняється від їхньої власної; стати ефективними крос-культурними комунікаторами, адже це допоможе їм створити у класі атмосферу, що стимулює до гуманного міжособистісного спілкування; усвідомлювати зв'язок між мовою і культурою; визнавати культурні основи пізнання та їхній безпосередній зв'язок з мовою.

Як засвідчує аналіз зарубіжних та вітчизняних наукових джерел, у США функціонує двоступеневий процес підготовки вчителів іноземної мови: бакалавр – магістр. Як правило, диплом бакалавра з іноземної мови можна отримати в чотирирічних (гуманітарних, педагогічних) коледжах. Гуманітарний коледж, або коледж вільних мистецтв (*liberal arts college*) – це вищий навчальний заклад професійної освіти в галузі гуманітарних та природничих наук. Підготовка вчителів середньої школи в гуманітарних коледжах здійснюється відповідно до п'яти категорій: стандарти, курикулум, оцінювання, звітність і професійна придатність. Педагогічний коледж (*college of education*) спеціалізується на підготовці вчителів, шкільних адміністраторів та інших професіоналів у галузі освіти.

Структура підготовки бакалаврів з іноземної мови у вищих навчальних закладах Сполучених Штатів Америки відображає зміст їх підготовки, який послідовно реалізується через блоки навчальних курсів: професійно орієнтованих дисциплін, професійно неорієнтованих дисциплін, курсів гуманітарних наук, курсів підвищеної складності, курсів за вибором та факультативних курсів. Зазначені дисципліни навчального плану в американському університеті надають широкі можливості для професійного становлення студента вже на рівні здобуття ним ступеня бакалавра, оскільки забезпечують опанування знань, вмінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Контент-аналіз навчальних програм для бакалаврів з іноземної мови дає підстави стверджувати, що всі вони визначають низку вимог, які студент повинен виконати, відповідну кількість кредитних годин з предмета спеціалізації та професійно неорієнтованих предметів. Крім того, академічні програми можуть також охоплювати практику чи стажування, виконання дипломного проекту та інші види робіт, передбачені факультетом чи коледжем університету. До їхніх характерних особливостей можна віднести: чіткий функціональний розподіл між предметами; блоково-модульний підхід до побудови навчальних програм з орієнтацією на самостійність та індивідуальне навчання студентів; широко запроваджені інтегровані та міждисциплінарні курси з їхньою практичною орієнтованістю, що також сприяє професійному становленню фахівців.

Вивчення навчальних планів різних типів, наукової та методичної літератури, присвяченої проблемам професійної освіти, дало можливість встановити, що в університетах США важливе значення надається методам підготовки до практичної

діяльності студентів, методам розвитку творчого мислення, а також методам розвитку навичок спілкування. Нам вдалося виокремити найефективніші методи підготовки бакалаврів з іноземної мови, які варто розглядати з двох позицій: 1) з позиції їх застосування у ході вивчення мовних навчальних курсів; 2) з позиції їх застосування в інших циклах курсів.

У ході дослідження нам вдалося проаналізувати не лише особливості професійної підготовки бакалаврів з іноземної мови у вищих навчальних закладах США, а й переконатися у функціонуванні чіткої ефективної системи післядипломної педагогічної освіти. Характеристики високоякісного підвищення кваліфікації визначено у Законі “Про початкову й середню освіту” (Leave No Child Behind Act, 2001), особливо важливими серед яких є неперервність, інтенсивність, зорієнтованість на учнів, поліпшення знань із предмета.

Підвищення кваліфікації вчителя середньої школи у США – це процес його поступового особистісного та професійного зростання на всіх етапах діяльності. Основна мета системи післядипломної освіти бакалаврів з іноземної мови у США передбачає ознайомлення вчителів з новими напрацюваннями у галузі теорії та практики педагогічної діяльності, прогресивними педагогічними технологіями іншомовного навчання, а також закріплення у педагогів навичок самостійного набуття знань, необхідних для професійного зростання.

Формування професійної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов здійснюється шляхом використання у навчальному процесі нових педагогічних технологій. Майбутній учитель іноземних мов повинен володіти різноманітними технологіями, вміти добирати і застосувати їх у навчальному процесі залежно від типу школи, етапу навчання, особистісних відмінностей учнів тощо. Поняття “технологія іншомовної освіти” розглядається нами як сценарій педагогічної діяльності, що здійснюється на основі чіткого структурування, систематизації, програмування, алгоритмізації, стандартизації способів та прийомів навчання іноземної мови, з використанням сучасних інформаційних та технічних засобів навчання.

Ми розрізняємо дві узагальнені технології навчання іноземних мов: 1) “від мови – до мовлення”, яка містить когнітивно-орієнтовані технології; 2) “через мовлення – до мови”, до якої входять комунікативно-орієнтовані технології.

Серед загальних технологій іншомовної освіти в педагогічних навчальних закладах США можна виділити найсуттєвіші:

- активізації навчальної діяльності студентів через проблемне та інтерактивне навчання, індивідуалізацію, навчальне консультування;
- віртуального навчання за відсутності безпосереднього контакту між викладачем і студентом, що забезпечується використанням інформаційних та комунікаційних технологій з метою двобічного опосередкованого зв'язку між суб'єктами навчального процесу з можливістю проведення цільових зустрічей між ними;
- самостійної роботи майбутніх учителів іноземної мови, форми якої конкретизуються залежно від рівня знань та підготовки, цілей іншомовної освіти і специфіки майбутньої педагогічної діяльності;
- інформаційно-комунікаційні під час навчання іноземним мовам.

Загалом можна стверджувати, що система професійної підготовки вчителів іноземної мови у США є унікальним феноменом, якому властива продуктивна взаємодія різноманітних культур та націй. На основі національних надбань та усталених світових традицій вона забезпечує підготовку педагогів, здатних організовувати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і культурних потреб.

У п'ятому розділі – *“Порівняльний аналіз тенденцій розвитку іншомовної освіти у США та Україні”* – окреслено полікультурні тенденції сучасної вітчизняної освіти; запропоновано практичні рекомендації щодо використання позитивного досвіду іншомовної освіти у США на засадах полікультурності в українській системі загальної освіти.

Результати проведеного дослідження дали можливість з'ясувати, що мовна політика в нашій державі на сучасному етапі характеризується оновленням і суттєвими зрушеннями у таких напрямках: збільшення кількості мов, що вивчаються; зростання кількості осіб, які володіють принаймні однією іноземною мовою; вивчення іноземної мови на ранніх етапах навчання; започаткування вивчення кількох іноземних мов у середніх навчальних закладах; збільшення кількості академічних годин на вивчення іноземної мови в університетах; застосування іноземної мови як робочої в деяких вищих закладах освіти.

Сучасна вітчизняна парадигма шкільної іншомовної освіти зорієнтована на таку організацію навчання, яка забезпечує комунікативно-діяльнісний характер процесу оволодіння іноземною мовою в інтеграції з міжкультурним спрямуванням його змісту. Як наголошують українські фахівці у галузі навчання іноземних мов (В. Буренко, В. Редько), посилення соціокультурного контексту змісту навчання є соціально і педагогічно доцільною тенденцією розвитку сучасної іншомовної освіти. Вона забезпечується: а) готовністю учнів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування; б) можливістю для учнів створювати власну соціальну та культурну ідентичність шляхом порівняння й усвідомлення культури носіїв мови, що вивчається, та власної національної культури; в) когнітивним розвитком учнів, що активізує їхню навчальну діяльність, адаптує її до європейських стандартів і створює умови для входження в сучасний світовий соціум.

Вивчення іноземної мови сприяє розвитку в учнів здатності сприймати і розуміти культури та толерантно ставитися до них, таким чином сприяючи інтеграції особистості в систему світової та національної культур.

Сьогодні іншомовна освіта в Україні розглядається як полікультурний, полілінгвальний простір; провідні принципи її реалізації ґрунтуються на мовному й культурному плюралізмі. Реалізації цілей та завдань полікультурної освіти безперечно сприяє широкомасштабна виважена мовна політика нашої держави, яка спрямована на обов'язкове вивчення державної мови всіма громадянами, досконале володіння рідною мовою кожним її носієм та знання кількох іноземних мов, виховання мовної толерантності.

Основні засади полікультурної політики Української держави закріплені в Конституції України, Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Концепції загальної середньої освіти, Законі України “Про загальну середню освіту”,

Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Законах України “Про національні меншини в Україні”, “Про свободу совісті та релігійні організації”, “Про охорону дитинства”, “Про попередження насильства в сім’ї” та інших чинних документах.

Про оновлення методології та змісту мовної освіти йдеться в Концепції мовної освіти в Україні від 20 квітня 2011 року, в якій чітко сформульовано мету, завдання, принципи вивчення мов, структуру навчання, умови її реалізації.

У результаті аналізу законодавчих документів, у яких визначається мовна політика України, наукових джерел можна виокремити провідні полікультурні тенденції розвитку вітчизняної іншомовної освіти:

- поступове здійснення державою ефективної мовної політики, яка забезпечує дієву реалізацію стратегії полікультурної мовної освіти, стійку увагу суспільства до загального рівня мовної культури населення, що підтверджується: збільшенням кількості мов, що вивчаються, та зростанням кількості осіб, які володіють принаймні однією іноземною мовою; започаткуванням у середніх навчальних закладах вивчення кількох іноземних мов та вивчення іноземної мови на ранніх етапах навчання;

- посилення соціокультурного контексту змісту сучасної іншомовної освіти, який забезпечується: готовністю учнів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування; можливістю для учнів створювати власну соціальну та культурну ідентичність шляхом порівняння й усвідомлення культури носіїв мови, що вивчається, та власної національної культури; когнітивним розвитком учнів, що активізує їхню навчальну діяльність, адаптує її до європейських стандартів і створює умови для входження в сучасний світовий соціум;

- активізація діяльності педагогічних і громадських організацій з метою посилення уваги суспільства до проблем мовної освіти, а також консолідація зусиль науковців, педагогів, батьків, що спрямовані на розв’язання актуальних завдань сучасної полікультурної освіти;

- цілеспрямоване оновлення державного стандарту сучасної мовної освіти, що дає змогу піднести її на якісно новий рівень, сприяє формуванню мовної особистості, забезпечує кожному учневі вільне володіння державною, рідною, іноземними мовами, закладає підґрунтя для вдосконалення власного мовлення протягом життя;

- удосконалення професійної підготовки вчителів-словесників, викладачів мов на засадах полікультурності; систематична модернізація змісту мовної освіти у вищих навчальних закладах, що забезпечить формування особистості вчителя-словесника, здатного впроваджувати новітні ефективні технології опанування мови, мовлення і культури, а також комунікаційної компетентності спеціалістів різних профілів;

- створення належного нормативно-методичного забезпечення (нові програми і підручники, науково-методична література, комп’ютери, аудіо- та відеотехніка, фонохрестоматії, навчальні телепередачі та ін.).

Можна констатувати, що Україна має цінний досвід навчання та вивчення іноземних мов на засадах полікультурності, але проблема залишається відкритою і потребує подальших зусиль, адже за умови досить давньої традиції обов’язковості

вивчення іноземної мови в шкільній освіті насправді складно говорити про сформованість багатомовної нації, підготовленість більшості громадян до спілкування у сучасному багатомовному й багатокультурному світі.

Сучасний стан міжнародних зв'язків України, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії потребують значних змін у галузі освіти як важливого державного інституту. Тому доцільним є вивчення американського досвіду розвитку і сучасного реформування системи навчання іноземних мов на полікультурних засадах та визначення з урахуванням цього головних стратегічних напрямів удосконалення цілей, змісту, методів та прийомів іншомовного навчання у вітчизняній системі освіти.

У ході дослідження узагальнено і визначено шляхи використання позитивного американського науково-практичного досвіду навчання іноземних мов на засадах полікультурності з метою поліпшення стану і підвищення рівня іншомовної та полікультурної освіти громадян України у сучасних умовах. Розроблено рекомендації на таких рівнях: державно-законодавчому, організаційно-методичному та професійно-педагогічному.

На *державно-законодавчому рівні* серед найважливіших рекомендацій варто виділити: удосконалення системи іншомовної підготовки учнів та студентів університетів України згідно з документами Ради Європи, а також вимог до євроіспитів; виокремлення в законодавчих документах України принципу полікультурності, положень, що обґрунтовують першочергову роль полікультурної підготовки педагогічних кадрів, здатних працювати в полікультурному навчальному закладі; забезпечення Міністерством освіти і науки України інформаційної підтримки всіх учасників навчального процесу через мережу Інтернет, що полягає в оприлюдненні важливих нормативних освітніх документів, які стосуються полікультурної та іншомовної освіти; тісна співпраця МОН України з освітніми організаціями державного, регіонального та міжнародного рівня, що опікуються питаннями іншомовної освіти, для узагальнення інформації у глобальному вимірі та відкритого обговорення проблем і перспектив, запровадження державних і грантових програм, підтримки молодих та провідних спеціалістів і стимулювання досягнень у галузі іншомовної освіти; співпраця Міністерства освіти і науки України з науковцями, вчителями, різними громадськими та міжнародними організаціями, бізнесовими структурами, органами влади на місцевому рівні, окремими групами населення, батьками, учнями тощо для координації діяльності всіх структур, визначення шляхів підвищення рівня іншомовної компетентності громадян, проведення моніторингу рівня ефективності запропонованих підходів та досягнутих результатів; залучення батьків, учнів, громадськості та бізнесових структур до процесу розробки стандартів; чітке виділення полікультурного напрямку іншомовного навчання, наголошення на необхідності інтеграції культури в процес викладання іноземної мови; достатнє фінансування з боку держави, що стимулюватиме наукові дослідження в галузі іншомовної освіти, забезпечить планове проведення необхідних освітніх реформ; організація спеціалізованих центрів, методичних кабінетів і об'єднань з метою підвищення рівня поінформованості про здійснювані дослідження в галузі іншомовної освіти на засадах полікультурності не лише вітчизняних науковців, а й зарубіжних.

На *організаційно-методичному рівні* ключові рекомендації полягають у такому: розроблення спеціальних полікультурних програм і навчальних планів, з урахуванням тенденції зростання кількості представників етнічних меншин в українських школах; налагодження розмаїття навчання іноземних мов у шкільній системі освіти, визначивши принципи переходу від навчання одній іноземній мові до навчання іншій після успішного завершення певного етапу мовної освіти; застосування іноземної мови як засобу навчання, тобто здійснення білінгвального навчання на всіх етапах, розширення практики двомовного навчання, посилення спрямованості у викладанні іноземних мов на формування загальних комунікативних умінь і навичок, позитивної психологічної підготовки до життя в багатомовному суспільстві; інтенсивніший розвиток та використання новітніх педагогічних технологій у навчанні іноземної мови з використанням досягнень інформаційної комунікаційної технології; навчання учнів різним видам стратегій вивчення іноземної мови.

На *професійно-педагогічному рівні* необхідно: здійснити модернізацію підготовки вчителів іноземних мов на засадах полікультурності; активізувати професійний розвиток учителів іноземної мови, стимулювати рівень їхньої кваліфікації за допомогою реалізації он-лайн та дистанційної освіти; залучити провідних спеціалістів із центрів підвищення кваліфікації вчителів, науково-дослідних лабораторій, провідних ВНЗ тощо до співпраці та проведення активної дослідницької роботи безпосередньо в школі; залучати вчителів до розробки навчально-методичного забезпечення уроків іноземної мови, роботи конференцій, семінарів, вебінарів, діяльності регіональних та міжнародних громадських організацій полікультурної освіти; створити регіональні асоціації наукових і практичних працівників іншомовної освіти, які започаткують нагороди науковцям та вчителям-практикам за такими номінаціями: науковець року в галузі іншомовної освіти, краща програма підготовки вчителів іноземної мови, краща публікація року та краща наукова робота тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливої й актуальної проблеми, що полягає у цілісному системному обґрунтуванні полікультурних засад розвитку теорії та практики іншомовної освіти в середніх навчальних закладах США, визначенні шляхів використання позитивного американського досвіду у навчанні іноземних мов у шкільній системі освіти України в сучасних умовах. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених задач і стали підставою для таких висновків:

1. У результаті аналізу наукових джерел визначено соціально-історичні передумови становлення і розвитку мовної освіти у Сполучених Штатах Америки. Доведено, що на особливості державної мовної політики США, яка є досить багатоаспектною та складною, насамперед вплинули ті імміграційні процеси, що тривалий час відбуваються у цій країні, виступаючи головним механізмом етнічного формування американської нації, і змінюють її мовний фонд. Державна мовна політика США поступово стає більш плюралістичною, тобто орієнтованою на широке функціонування в американському суспільстві кількох мов. Це, перш за все,

знаходить вияв у запровадженні навчання іноземних мов, яке поки ще не набуло масовості, та згодом стане більш значущим у формуванні підростаючого покоління американців.

На шляху до свого становлення іншомовна освіта США пройшла певні періоди, вбираючи усі особливості тієї чи іншої епохи, відповідаючи вимогам того чи іншого часу, стимулюючи розвиток країни, виступаючи важливим джерелом прогресивних ідей. На основі аналізу різних варіантів періодизації американської освіти ми пропонуємо такі основні періоди та етапи становлення і розвитку іншомовної освіти в Сполучених Штатах Америки: *перший період* (XVI – XIX століття) – зародження і становлення: початок XVI століття – 1600 рік – етап зародження американського шкільництва, заснування шкіл, у яких пропагували іспанську мову, культуру та цінності; 1600–1750 роки – етап відкриття перших польсько-англійських двомовних шкіл, де перевага надається вивченню класичних мов (латинської та грецької); 1750–1900 роки – етап становлення обов’язкової освіти, поява шкіл з різними мовами викладання (французькою, німецькою, чеською, норвезькою, іспанською, шведською), прийняття першого закону про білінгвальну освіту (1839, штат Огайо); *другий період* (перша половина XX століття) – реформування: 1900–1950 роки – етап реформування змісту іншомовної освіти, яка набуває більш практичного характеру, англійська мова набуває статусу обов’язкового предмета; *третій період* (друга половина XX – початок XXI століття) – модернізації та стандартизації: 1950–1960 роки – етап модернізації системи іншомовної освіти США, що зумовлено прагненням забезпечити військову перевагу у світі; 1960–1980 роки – етап організації білінгвальної освіти, розширення спектру іноземних мов, удосконалення змісту іншомовної освіти в напрямі полікультурності; 1980 – початок XXI століття – етап стандартизації іншомовної освіти, надання іноземній мові статусу обов’язкового предмета, реформування іншомовної освіти відповідно до проекту “Стратегічне навчання іноземних мов в інтересах національної безпеки”, розширення можливостей для вивчення так званих невідоміючих мов (японської і російської).

2. На підставі теоретичного аналізу різних концепцій, теорій та науково-методичних підходів доведено, що серед зарубіжних дослідників, у тому числі американських, не існує одностайної думки щодо чіткого визначення існуючих теорій навчання мов, особливо тих, що виділились в останні десятиріччя XX та на початку XXI століть. Аналіз діахронічного аспекту розвитку сучасних підходів до вивчення іноземної мови яскраво свідчить, що нинішня система підходів (структурний, функціональний, цільовий, процесуальний) і теорій (біхевіористична, когнітивна, герменевтична, універсалістська, нативістська, соціальної інтеракції, комунікативна) була підготовлена попередніми зусиллями теоретиків та практиків навчання мови. Розробка й розвиток підходів до навчання мов є наслідком неспроможності попередніх задовольнити соціально-економічні, політичні, культурні потреби володіння іноземними мовами, незадоволення науковців та вчителів результатами навчання, прагнення поліпшити стан освітньої галузі, оскільки багатомовність поступово стає однією з найхарактерніших ознак сучасного суспільства.

Провідні концепції реалізації полікультурного підходу у процесі вивчення

іноземної мови (гуманістична, психолінгвістична, концепція Ч. Фріза та Р. Ладі) передбачають: визначення обсягу культурологічного матеріалу, запропонованого в мовній одиниці; виявлення, якого роду культура відображена в тій чи іншій мовній одиниці, і, відповідно, відбір та подання навчального матеріалу; порівняння та, по можливості, проведення паралелі між іншомовною культурною реальністю і національним культурним явищем.

3. Схарактеризовано полікультурність як провідний принцип мовної політики Сполучених Штатів Америки. Констатовано існування різноманітних дефініцій поняття “полікультурна освіта”, які пропонуються широким колом науковців. Деякі з них базуються на культурних характеристиках різноманітних груп, в той час як інші наголошують на соціальних проблемах (особливо пов’язані з утисками), політичній владі і перерозподілі економічних ресурсів. Інші дослідники обмежуються у своїх поглядах кольором шкіри людей, а також включають всі основні групи. У дослідженні трактуємо полікультурну освіту як процес цілеспрямованого й планомірного формування й розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості, що ґрунтуються на визнанні багатоманітності культур, збагачує її почуття, формує особливе ставлення до навколишнього світу і людей у ньому та супроводжується сприйманням і осмисленням життєво важливих парадигм буття, перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ.

Встановлено, що в останні десятиліття тенденції полікультурної освіти у США актуалізуються, набувають більшої ваги, посилились пошуки ефективних способів її впровадження. Один із найважливіших шляхів реалізації завдання вбачається у формуванні полікультурного підходу в навчанні мов, створенні такого напрямку в системі американської освіти, як білінгвальна (двомовна) освіта. Вона є не лише важливою умовою подолання мовних бар’єрів і досягнення академічних успіхів учнів у багатонаціональному класі, а й допомагає зрозуміти культурну, етнічну ідентичність і одночасно приєднатися до загальнонаціональних людських цінностей. Двомовна освіта виступає основною та дуже важливою, хоча й недостатньо оціненою, складовою полікультурної освіти, оскільки, незважаючи на те, що досить часто сприймається як освіта, яка стосується лише мови, вона торкається й інших сторін суспільного життя. У свою чергу, вирішення проблем ефективного білінгвального навчання пов’язане з вихованням полікультурної особистості.

4. Розкрито мету, завдання, принципи та моделі двомовного навчання у США, де на початку XXI століття освітня галузь “Іноземна мова” поряд з іншими предметами гуманітарного циклу відіграє особливу роль у формуванні та розвитку підростаючої особистості. Здатність послуговуватись кількома іноземними мовами, крім рідної, є необхідністю, оскільки часто мови виконують різні функції, зокрема виступають засобом вираження етнічної приналежності та запорукою забезпечення конкурентоздатності на світовому ринку праці.

Проведений ретроспективний аналіз цілей навчання іноземних мов у США засвідчив, що в міру розвитку цієї держави акценти зміщувалися з технічного рівня володіння мовою на практичний. Нині головною метою навчання є розвиток в американських школярів здатності використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур у межах своєї країни і цивілізацій сучасного світу. Ця мета передбачає взаємопов’язаний і соціокультурний розвиток учнів засобами іноземної

мови для підготовки їх до міжкультурного спілкування в різноманітних галузях життєдіяльності.

З'ясовано, що конкретні завдання навчання іноземних мов – практичні, освітні і виховні – виокремлюються з відповідних узагальнених цілей навчання.

Ключові принципи, які забезпечують ефективність та високоякісне навчання іноземної мови, полягають у такому: інтенсивне вживання автентичної мови під час вивчення іноземної мови; використання мови, а не набуття знань про неї; систематичне і диференційоване вивчення мови на кожному етапі оволодіння; розвиток мови через постійне наближення до норм її носіїв; знання мови передбачає як її сприйняття, так і відтворення; обов'язковий зв'язок мови з культурою, застосування мови потребує розуміння культурного контексту, через який здійснюється комунікація; врахування індивідуального стилю вивчення і стратегій учителя, спрямованих на успішне оволодіння учнями мовою; розвиток умінь застосовувати мову через активне виконання учнями автентичних та цілеспрямованих завдань.

Важливу роль у досягненні цілей та реалізації завдань іншомовного навчання відіграють різноманітні стратегії, які можна трактувати як спеціальні дії, кроки або прийоми, які використовують учні (часто усвідомлено), щоб удосконалити свої досягнення в процесі розвитку умінь та навичок з іноземної мови. Чим більше вчителі знають про стратегії, які використовують їхні учні для вивчення мови, тим більш результативно вони можуть організувати процес навчання, підібравши відповідну методологію, яка відповідала б індивідуальному стилю навчання кожної дитини в класі.

У практиці застосування білінгвального навчання виділяють три моделі двомовних програм навчання іноземних мов: програма збагачення, програма переходу та програма збереження мови. Програма збагачення є більш прийнятною для дітей, які знаходяться на вищому соціальному щаблі, ніж інші. Іноземна мова вивчається ними більш інтенсивно й ефективно, використовуючись як мова навчання. При мовному зануренні вивчаються основи другої мови, тобто іноземна й рідна мови міняються місцями. Іншим варіантом може бути викладання предметів двома іноземними мовами. Для двомовного навчання дітей національних меншин застосовується перехідна програма ("traditional bilingual education"), за якою половину предметів викладають основною мовою, а інші – за двомовною чи багатомовною програмами з подальшою інтеграцією учнів в одномовний процес навчання в умовах багатомовної школи. Такі програми мають на меті прилучати дітей національних меншин до мови населення, кількість якого переважає. Програми збереження мови спрямовані на вивчення культури етнічних іммігрантських меншин та тих культур, яким загрожує вимирання.

5. З'ясовано особливості стандартизації іншомовної освіти на федеральному та регіональному рівнях у США. Встановлено, що за американською версією стандарти – це узагальнені на рівні країни або штату вимоги до освіченості учнів на певному етапі здобуття освіти. У національних Стандартах з іноземних мов: підготовка до XXI століття (Standards for Foreign Language Learning: Preparing for the 21st Century) виділено п'ять основних цілей: спілкування іншою мовою, окрім англійської (Communication); набуття знань про інші культури та їх розуміння

(Culture); зв'язок з іншими дисциплінами та одержанням інформації (Connection); розуміння природи мови і культури (Comparison); взаємодія у багатомовному суспільстві (Communities).

Результати вивчення національних та місцевих стандартів дають підстави стверджувати, що всі вони пронизані ідеєю полікультурності і передбачають: формування комунікативної компетенції через розвиток міжособистісних, інтерактивних і презентаційних мовленнєвих умінь; формування соціокультурної компетенції через розуміння різних аспектів культури країни, мова якої вивчається; розвиток міждисциплінарних зв'язків та інформаційної культури засобами іноземної мови; порівняльний аналіз іноземної мови і культури з рідною; участь у діяльності багатомовної спільноти у школі і поза нею, а також готовність до освіти впродовж життя засобами іноземної мови.

6. На основі узагальнення наукових джерел обґрунтовано класифікацію методів навчання іноземних мов у закладах середньої освіти США, кожен з яких базується на конкретному погляді щодо способів вивчення мови і зазвичай пропонує використання специфічних технологій та матеріалу, який може вводитись у визначеному порядку. В американських наукових джерелах розглядаються різні підходи до класифікації методів навчання іноземних мов залежно від того, що їхні автори беруть за основу своєї класифікаційної системи: перший напрям включає ті методи, які зосереджені на навчанні формальних правил та категорій і які підкреслюють важливість правильного письмового перекладу та розуміння літератури; другий напрям характеризує методи, що акцентують увагу на активній навчальній діяльності у природному і реальному мовному оточенні та в яких наголос робиться здебільшого на комунікативному успіху, ніж на формальній точності. Також існує класифікація методів, яка визнає доцільність обох позицій.

Виділено три групи методів навчання іноземних мов у залежності від підходу, на якому вони базуються: структурні – розглядають мову як систему структурно пов'язаних елементів для кодування значення: граматико-перекладний (Grammar Translation) та аудіолінгвальний (Audiolingual Method) методи; функціональні – мову трактують як засіб для вираження чи виконання певних функцій: усний метод (Oral Approach), ситуативне навчання мови (Situational Language Teaching); інтерактивні (особливої популярності набули з 80-х років) – мова є засобом створення і підтримки соціальних відносин, до уваги береться те, як треба рухатись, діяти, вести перемовини і взаємодіяти під час спілкування: прямий (Direct Method), комунікативний (Communicative Language Teaching), пропріоцептивний (Proprioceptive Language Learning Method), мовчазний (Silent Way), натуральний метод (Natural Approach), мовне занурення (Language Immersion), сугестопедія (Suggestopedia), метод повної фізичної реакції (Total Physical Response).

7. Виокремлено організаційно-педагогічні основи професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у вищих навчальних закладах Сполучених Штатів Америки у контексті полікультурності. Система професійної підготовки вчителів іноземної мови в США є унікальним феноменом, якому властива продуктивна взаємодія різноманітних культур та націй, забезпечує формування особистості такого педагога, який здатний організовувати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як

пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і культурних потреб.

Досліджено, що професійна підготовка вчителів іноземної мови у США здійснюється у чотирирічних (гуманітарних, педагогічних) коледжах та університетах, де особлива увага приділяється функціонуванню різноманітних програм та навчальних предметів з полікультурним контекстом; розвитку творчих здібностей та мислення студентів, їх мотивації до освіти впродовж життя та роботи у полікультурному середовищі школи; інтеграції теоретичних та практичних полікультурних компонентів; впровадженню системи наставництва та організації консультаційної роботи викладачів з полікультурних питань; систематичній перевірці інтелектуального й особистісного полікультурного розвитку вчителя після завершення навчання.

8. Визначено провідні полікультурні тенденції розвитку вітчизняної іншомовної освіти: поступове здійснення державою ефективною мовної політики, яка забезпечує дієву реалізацію стратегії полікультурної мовної освіти, стійку увагу суспільства до загального рівня мовної культури населення; посилення соціокультурного контексту змісту сучасної іншомовної освіти; активізація діяльності всіх соціальних інституцій з метою посилення уваги суспільства до проблем мовної освіти; цілеспрямоване оновлення державного стандарту сучасної мовної освіти; удосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителів-словесників, викладачів мов на засадах полікультурності; створення належного нормативно-методичного забезпечення.

Результати проведеного дослідження дали змогу здійснити узагальнення і визначити шляхи використання позитивного американського науково-практичного досвіду навчання іноземних мов на засадах полікультурності з метою поліпшення стану і підвищення рівня іншомовної та полікультурної освіти громадян України у сучасних умовах. З цією метою запропоновано рекомендації на державно-законодавчому, організаційно-методичному та професійно-педагогічному рівнях.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективними напрямками його продовження можуть бути: теорія і практика іншомовної освіти учнів в інших країнах світу; зміст та методика навчання іноземній мові на різних рівнях вивчення в середніх школах США; застосування інноваційних педагогічних технологій у вивченні іноземних мов; система професійної підготовки вчителів іноземної мови у США.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Білецька І. О. Іншомовна освіта в середніх навчальних закладах США : полікультурний контекст : [Монографія] / І. О. Білецька. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – 320 с.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

2. Білецька І. О. Мова як засіб полікультурної освіти у США / І. О. Білецька // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 16. – С. 153–159.

3. Білецька І. О. Полікультурна освіта у США : постановка проблеми / І. О. Білецька // Порівняльно-педагогічні студії : наук.-пед. журн. – 2011. – № 1 (7). – С. 56–62.

4. Билецкая И. А. Двухязычное обучение и его функционирование в Соединенных Штатах Америки / И. А. Билецкая // Современный научный вестник. – Белгород, 2011. – № 10 (106). – С. 71–75.

5. Білецька І. О. Історичні передумови становлення мовної освіти в США у XVI-XIX століттях / І. О. Білецька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2011. – № 60. – С. 58–61.

6. Білецька І. О. Вплив імміграційних процесів на мовну політику США / І. О. Білецька // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2012. – № 2. – С. 34–38.

7. Білецька І. О. Еволюція полікультурної освіти в Сполучених Штатах Америки / І. О. Білецька // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 112. – С. 80–88.

8. Білецька І. О. Загальна характеристика концепцій, теорій та науково-методичних підходів до вивчення іноземних мов у США / І. О. Білецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Педагогіка. – 2012. – № 3. – С. 155–161.

9. Білецька І. О. Проблема розвитку навчання мов у середніх навчальних закладах США у XX – на поч. XXI ст. / І. О. Білецька // Наукові записки. Сер. : Психолого-педагогічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 1. – С. 200–204.

10. Білецька І. О. Іншомовна освіта в США : дослідження вітчизняних науковців / І. О. Білецька // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – Ч 1. – С. 8–17.

11. Білецька І. О. Багатомовність та соціально-педагогічні засади мовної політики США / І. О. Білецька // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 26. – С. 19–24.

12. Білецька І. О. Теоретико-методологічні засади полікультурної освіти в США / І. О. Білецька // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – № 4 (22). – С. 93–100.

13. Білецька І. О. Історична ретроспектива розвитку іншомовної освіти у США / І. О. Білецька // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. – Херсон : КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”, 2012. – Вип. 16. – С. 266–271.

14. Білецька І. О. Інтерактивні технології іншомовної освіти у вищих навчальних закладах США / І. О. Білецька // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 43, ч. 1. – С. 69–75.

15. Білецька І. О. Професійна підготовка вчителів іноземних мов у США / І. О. Білецька // Педагогічна теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : КиМУ, 2013. – С. 58–69.

16. Білецька І. О. Американський досвід підготовки вчителів іноземних мов / І. О. Білецька // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 16. Творча

особистість вчителя : проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 24–28.

17. Білецька І. О. Форми і методи професійної підготовки бакалаврів з іноземної мови в США / І. О. Білецька // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий, 2013. – С. 42–50.

18. Билецкая И. А. Билингвальное обучение в контексте многокультурного образования в США / И. А. Билецкая // Вестник академии знаний : всерос. журн. – 2013. – № 4 (7). – С. 114–117.

19. Білецька І. О. Сучасний стан іншомовної освіти в Україні на засадах полікультурності / І. О. Білецька // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 7. – С. 314–322.

20. Biletskaya I. Bilingual education in general schools of the USA / I. Biletskaya // Global competition on the markets for labor, education and innovations : research articles. – San Francisco, California : В&М Publishing, 2013. – P. 104–108.

21. Білецька І. О. Полікультурний контекст професійно-педагогічної підготовки бакалаврів з іноземної мови в США / І. О. Білецька // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 8, ч. 2. – С. 278–286.

22. Билецкая И. А. Теории, концепции и подходы к изучению иностранного языка в американской школе / И. А. Билецкая // Оралдын гылым жарышы : науч.-теорет. и практ. журн. Сер. : Педагогические науки. – Казакстан, Орал каласы, 2013. – № 23 (71). – С. 29–34.

23. Biletskaya I. Models of bilingual education in the U.S. secondary school / I. Biletskaya // Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkuv : Central European Journal for Science and Research. – Praha : Publishing house Education and Science, 2013. – № 2. – S. 28–34.

24. Білецька І. О. Становлення іншомовної освіти в США (XVI–XIX століття) / І. О. Білецька // Історико-педагогічний альманах. – 2013. – № 2. – С. 66–71.

25. Білецька І. О. Методи навчання іноземних мов у США / І. О. Білецька // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 46. – С. 76–85.

26. Білецька І. О. Моделі двомовного навчання в середній школі США / І. О. Білецька // Електронне наукове фахове видання “Науковий вісник Донбасу”. – 2014. – № 1. – Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN25/index.html>

27. Білецька І. О. Двомовна освіта та її функціонування у США / І. О. Білецька // Молодь і ринок : щомісяч. наук.-пед. журн. – 2014. – № 2 (109). – С. 104–107.

28. Билецкая И. А. Концептуальные подходы к изучению иностранных языков в США / И. А. Билецкая // Научный журнал “Общество”. – Россия, Чебоксары, 2014. – № 1. – С. 53–59.

29. Білецька І. О. Полікультурні тенденції сучасної вітчизняної іншомовної освіти / І. О. Білецька // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. – Херсон : КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”, 2014. – Вип. 21. – С. 43–50.

Опубліковані праці апробаційного характеру

30. Білецька І. О. Особливості навчання студентів мовленнєвої взаємодії на заняттях англійської мови / І. О. Білецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2006. – № 6. – С. 117–120.
31. Білецька І. О. З історії розвитку полікультурної освіти у США / І. О. Білецька // Іноземна мова як фактор входження в міжнародний освітній простір : зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 15–16 черв. 2007 р.). – Умань : АЛМІ, 2007. – С. 186–187.
32. Білецька І. О. Полікультурні тенденції мовної освіти у США / І. О. Білецька // Мова і культура : наук. журн. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип. 9, т. XI (99). – С. 280–285.
33. Билецкая И. А. Билингвальное обучение как средство поликультурного образования в США / И. А. Билецкая // Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов : междунар. науч.-практ. конф. (Брест, 23–24 мая 2008 г.). – Брест : БрГУ, 2008. – С. 30–34.
34. Білецька І. О. З досвіду застосування методів навчання іноземних мов у США / І. О. Білецька // Мова і культура : наук. журн. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10, т. IV (104). – С. 290–296.
35. Білецька І. О. Мовна освіта США : полікультурний підхід / І. О. Білецька // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 75 (5). – С. 222–226.
36. Білецька І. О. Лінгвістичний статус англійської мови у США / І. О. Білецька // Актуальні проблеми філології та американські студії : зб. наук. пр. за матеріалами I міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24–25 квіт. 2008 р.). – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2008. – С. 84–86.
37. Білецька І. О. Особливості двомовної освіти та її функціонування у США / І. О. Білецька // Мова і культура : наук. журн. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11, т. X (122). – С. 335–341.
38. Білецька І. О. Теоретичні засади навчання іноземних мов у зарубіжній практиці / І. О. Білецька // Мова і культура : наук. журн. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12, т. VII (132). – С. 313–317.
39. Білецька І. О. Багатомовність як індивідуальний та суспільний феномен / І. О. Білецька // Розбудова освіти для суспільства знань : мова, полікультурність, особистість : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 27–28 трав. 2010 р.). – Умань : РВЦ “Софія”, 2010. – С. 78–80.
40. Білецька І. О. Двомовне навчання як ефективна форма навчання іноземних мов / І. О. Білецька // Іншомовна освіта як засіб міжкультурного взаєморозуміння націй і народів : зб. наук. пр. за матеріалами всеукр. науково-метод. семінару (Умань, 20 трав. 2011 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – С. 53–55.
41. Білецька І. О. Білінгвізм та вплив рідної мови при вивченні іноземної мови / І. О. Білецька // Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі : тенденції і прогнози : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук. конф. (Умань, 26–27 трав. 2011 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Ч. II. – С. 37–40.
42. Білецька І. О. Форми і моделі двомовного навчання у США / І. О. Білецька // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах

глобалізацій них процесів : зб. наук. пр. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2011 р.) – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – С. 262–264.

43. Білецька І. О. Двомовна освіта у середніх навчальних закладах США : історія становлення / І. О. Білецька // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 104 (2). – С. 14–18.

44. Білецька І. О. З історії становлення двомовної освіти у США / І. О. Білецька // Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук : мова, освіта, культура : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 квіт. 2012 р.) – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 58–61.

45. Билецкая И. А. Традиционные методы обучения иностранным языкам в США / И. А. Билецкая // Межкультурная коммуникация : теория и практика : сб. статей XII Междунар. науч.-практ. конф. (Томск, 15–17 нояб. 2012 г.). – Томск : Изд-во Томского политех. ун-та, 2012. – С. 20–26.

46. Билецкая И. А. Двухязычное обучение в контексте поликультурного образования в США / И. А. Билецкая // Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании' 2012 : сб. научн. трудов SWorld. – Одесса : КУПРИЕНКО, 2012. – Вып. 4, т. 19. – С. 60–65.

47. Билецкая И. А. Общая характеристика концепций, теорий и научно-методических подходов к изучению иностранных языков в США / И. А. Билецкая // Личность, семья и общество : сб. научн. трудов по материалам Междунар. заочн. науч.-практ. конф. (Новосибирск, 26 декаб. 2012 г.). – Новосибирск : Изд. “СибАК”, 2012. – С. 35–43.

48. Biletskaya I. Traditional and modern foreign language teaching methods / I. Biletskaya // Moderni vymozenosti vedy. – 2013 : IX Mezinarodni vedecko-prakticka konference (27.01.2013–05.02.2013). – Praha : Publishing House “Education and Science”. – S. 66–69.

49. Білецька І. О. Моделі двомовного навчання в американській школі / І. О. Білецька // Проблеми державного будівництва в Україні : зб. матеріалів XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. “Україна в євроінтеграційних процесах” (Київ, 16–17 лют. 2013 р.). – К. : КиМУ, 2013. – С. 17–19.

50. Білецька І. О. Національні стандарти вивчення іноземних мов у загальноосвітніх школах США / І. О. Білецька // Наука XXI століття: відповіді на виклики сучасності : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. (Бухарест, 17 трав. 2013 р.). – Бухарест, 2013. – С. 31–36.

51. Білецька І. О. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя іноземних мов / І. О. Білецька // Наука і освіта у глобалізованому світі: традиції, сьогодення, перспективи : зб. наук. пр. за матеріалами між нар. наук.-практ. конф. (17–18 жовт. 2013 р.). – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – С. 19–22.

52. Билецкая И. А. Поликультурные тенденции изучения иностранного языка в Украине / И. А. Билецкая // Science of future : materials of International scientific-practical conference of teachers and psychologists (Prague, the 5th of March, 2014). – Prague, 2014. – P. 11–13.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

53. Білецька І. О. Зарубіжна іншомовна освіта : навч. посіб. / І. О. Білецька, М. І. Тадеєва. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – 225 с.

АНОТАЦІЇ

Білецька І. О. Полікультурні засади іншомовної освіти у середніх навчальних закладах США. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2014.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливої й актуальної проблеми, що полягає у цілісному системному обґрунтуванні полікультурних засад розвитку теорії та практики іншомовної освіти в середніх навчальних закладах США, визначенні шляхів використання позитивного американського досвіду у навчанні іноземних мов у шкільній системі освіти України в сучасних умовах. Розкрито соціально-історичні передумови та визначено періоди розвитку американської іншомовної освіти; схарактеризовано систему навчання іноземних мов у країні на сучасному етапі в контексті полікультурності; виокремлено характерні ознаки стандартизації змісту іноземних мов на національному і регіональному рівнях; розкрито полікультурний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих навчальних закладах США; виділено полікультурні тенденції розвитку іншомовної освіти в середніх навчальних закладах України та окреслено можливості використання позитивного американського науково-практичного досвіду навчання іноземних мов.

Удосконалено і розширено наукові уявлення про сутнісні характеристики базових понять “полікультурна освіта”, “багатомовність”, “двомовність”, “білінгвальне (двомовне) навчання”. Набули подальшого розвитку мета, теоретичні підходи та принципи полікультурної освіти в школах Сполучених Штатів Америки. До широкого наукового обігу введено нові документи з проблеми іншомовної освіти в середніх навчальних закладах США.

Ключові слова: полікультурність, полікультурні засади, іншомовна освіта, багатомовність, білінгвальне навчання, національний стандарт, американська середня школа.

Билецкая И. А. Поликультурные основы иноязычного образования в средних учебных заведениях США. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Умань, 2014.

Диссертация посвящена целостному системному обоснованию поликультурных основ развития теории и практики иноязычного образования в средних учебных заведениях США, определению путей использования положительного американского опыта в обучении иностранных языков в школьной системе образования Украины в современных условиях.

Обоснованы социально-исторические предпосылки языкового образования в США в период с XVI по начало XXI века и на этой основе определены основные этапы его развития. Проанализирован принцип поликультурности как ведущий в американской языковой политике. Рассмотрены различные подходы к пониманию термина “поликультурное образование” отечественными и зарубежными учеными,

выделены общие и отличительные черты. Определены основные цели, задачи и принципы американского поликультурного образования.

Усовершенствованы и расширены научные представления о концепциях, теоретических подходах к языковому образованию в Соединенных Штатах Америки (на материале обучения иностранному языку), а также психолого-педагогических и методических теориях обучения языкам. Раскрыта цель, задачи, принципы, модели двуязычного обучения: программа обогащения, программа перехода, программа сохранения языка. Обоснованы методы обучения иностранному языку в зависимости от подхода, на котором они базируются, практикующиеся в американских средних учебных заведениях: структурные (грамматико-переводной, аудиолингвальный, устный метод, ситуативное обучение языку, прямой метод, коммуникативный, натуральный, языковое погружение, суггестопедия, метод полной физической реакции).

Изучены особенности стандартизации иноязычного образования на федеральном и региональном уровне. В Стандартах по изучению иностранных языков выделены пять основных целей: 1) общение на другом языке, кроме английского (Communication); 2) получение знаний о других культурах и их понимание (Culture); 3) связь с другими дисциплинами (Connection); 4) понимание природы языка и культуры (Comparison); 5) взаимодействие в многокультурном мире в своей стране и во всем мире (Communities). Исследована специфика изучения иностранного языка на разных этапах обучения в государственных школах США.

Выделены организационно-педагогические основы профессиональной подготовки учителей иностранного языка в высших учебных заведениях Соединенных Штатов Америки, в частности проанализирована структура и содержание обучения будущих учителей иностранного языка, особенности профессионально-педагогической подготовки бакалавров по иностранному языку, технологии языкового образования в американских университетах.

Определены главные поликультурные основы иноязычного образования в средних учебных заведениях США, сущность которых состоит в том, что:

- эффективное языковое образование непосредственно детерминировано политикой на национальном, региональном и местном уровнях;
- формирование новой парадигмы образования по иностранному языку, переосмысление функций иностранного языка с учетом идеи диалога культур;
- модернизация содержания школьного иноязычного образования путем интегрирования культуры в практику преподавания иностранных языков в школе, с учетом социокультурной специфики формирования ее содержания и реформирование технологий обучения иностранным языкам;
- разработка собственной политики поликультурного образования школьным округом и конкретным учебным заведением на основании культурных, этнических особенностей округа в целом и учебного заведения в частности;
- раннее изучение иностранных языков, основной целью которого является не только приобретение практических навыков иноязычного общения, но и введение детей в мир иноязычной культуры;
- создание таких школьных программ по иностранному языку, которые

обеспечивали бы свободное развитие национальных культур, традиций и языков национальных меньшинств, а также базировались на принципах билингвизма, мультилингвизма с учетом социокультурного аспекта обучения иностранным языкам;

– интегрирование двуязычного обучения, являющегося одним из наиболее важных путей осуществления поликультурного образования, практика средних учебных заведений должна основываться на использовании ранее приобретенного языкового опыта учащихся, последовательности двуязычных и одноязычных программ, по которым обучаются дети после окончания срока действия двуязычных программ, одновременном изучении родного и английского языков.

Результаты проведенного исследования дали возможность обобщить полученные данные и определить пути использования положительного американского научно-практического опыта обучения иностранным языкам на основе поликультурности с целью повышения уровня иноязычного и поликультурного образования граждан Украины в современных условиях.

Ключевые слова: поликультурность, поликультурные основы, иноязычное образование, многоязычие, билингвальное обучение, национальный стандарт, американская средняя школа.

Biletska I. O. Multicultural bases of foreign language education in the general educational establishments of the USA. – On the right of manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – The general Pedagogy and the History of Pedagogy. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, 2014.

Theoretical general conclusions and new approach to the solving of an important and actual problem that means integral systemic grounding of the problem of foreign language learning theory and practice in the US secondary educational establishments on the multicultural basis have been given in the thesis: social and historical foundations and stages of American foreign language education development have been stated; the system of foreign language learning in the country in our times in the context of multiculturalism has been characterized; the peculiarities of foreign language education standardization on federal and regional levels have been studied; multicultural approach to foreign language teachers professional training in US higher educational establishments have been proved; multicultural tendencies of foreign language education development in Ukrainian secondary educational establishments and possibilities of adoption of positive American scientific and practical foreign language learning experience have been underlined.

Scientific notions about essential characteristics of basic terms “multicultural education”, “multilingualism”, “bilingualism”, “bilingual education” have been improved. The aim, theoretical approaches and multicultural education principles in the US schools have been developed. New documents dealing with foreign language education problem in US secondary educational establishments have been introduced in a wide scientific circulation.

Key words: multiculturalism, multicultural bases, foreign language education, multilingualism, bilingual education, national standard, American secondary school.